

LEPP, MARTA

1905 aasta järellained : mälestused. Marta Lepp

Tallinnas : Varrak
1923

EOD – Millions of books just a mouse click away! In more than 10 European countries!

Thank you for choosing EOD!

European libraries are hosting millions of books from the 15th to the 20th century. All these books have now become available as eBooks – just a mouse click away. Search the online catalogue of a library from the eBooks on Demand (EOD) network and order the book as an eBook from all over the world – 24 hours a day, 7 days a week. The book will be digitised and made accessible to you as an eBook.

Enjoy your EOD eBook!

- Get the look and feel of the original book!
- Use your standard software to read the eBook on-screen, zoom in to the image or just simply navigate through the book
- *Search & Find:* Use the full-text search of individual terms
- *Copy & Paste Text and Images:* Copy images and parts of the text to other applications (e.g. word processor)

Terms and Conditions

With the usage of the EOD service, you accept the Terms and Conditions provided by the library owning the book. EOD provides access to digitized documents strictly for personal, non-commercial purposes. For any other purpose, please contact the library.

- Terms and Conditions in English: <http://books2ebooks.eu/odm/html/utl/en/agb.html>
- Terms and Conditions in Estonian: <http://books2ebooks.eu/odm/html/utl/et/agb.html>

More eBooks

Already a dozen libraries in more than 10 European countries offer this service.

More information is available at <http://books2ebooks.eu>

1905 AASTA JÄRELLAINED.

MARTA LEPP

1905 AASTA
JÄRELLAINED

MÄLESTUSED II.

KIRJASTUS A.-S. „VARRAK“
TALLINNAS. 1923.

Suvitamine Siberis.

1906 suvi oli Venemaa revolutsionäärele mõnusaks suvitamiseks ja puhkamiseks peale 1905 aasta oktoobri ja novembri rüselemist. Kõik Siberi ja teised kauge-
mad Venemaa kubermangud olid seda imelikku rahvast täis. Elasid siin „vaba“ valve all. Elasid, tundsid mõnu elamisest ja ootasid amnestiat esimeselt Riigivolikogult. Avalikult ei tohtinud keegi „armu ülemalt poolt“ oodata — see käis revolutsionääri põhimõtete vastu; aga endamisi ootas ja lootis igamees seda. Avalikult olime kohustatud ainult umbusaldust avaldama igale võimule.

Meie — Siberi maapagulased — olime siis need kardetavamad revolutsionäärid. Ilmsüütumad läkitati vaid Archangeli, Vologda, Vjatka kubermangudesse ja mujale. Koguni Siberi maapagulased ise olid liigitatud kardetavuse järele: Tobolski, Omski Tomski kubermangud olid määratud vähem kardetavaile; Irkutsk, Enisseisk, Semipalatinsk — noile „suurile mässajaile,“ kelle üle ei võidud siiski kohut mõista andmete puutel.

Meid asetati Irtõisi kaldale väiksesse külla Kokuisse. Mäletan, meie rühmast, mida nimetasime kommuuniks, kaheksa

pagulast, kes olid määratud Tobolski kubermangu elama kolmeks ja viieks aastaks. Neid oli ehk rohkem ses rühmas, aga ma mäletan kaheksa. Pikk noor revolutsionäär- naine- enamlane, venelane, väga tark ja autoriteetlik. Tundsin suurt aukartust tema kogu ja mõistuse ees. Kolm lõunamaa juuti: väike tasane tütarlaps Tanja; äge vähemlane Mihail varustatud suure kõnega ja paljude vähemlaste teoreetiliste põhimõtetega, ning sotsiaal- revolutsionäär Vadim, kes ähvardas alati kardetavate terroristlikkude aktidega tähtsamate riigimeeste vastu, milliseid ähvardusi ei maksnud tõsiselt võtta. Kaks kahvatut tasast närvilist noormeest- venelast ja kaks Eesti tütarlast — Amalie Unt ja mina.

Meie äkiline ilmumine „Kokuisse“ heidutas siberlasi. Nad ei osanud alguses selgusele jõuda meie üle. Kas olime mõrtsukad, hobusevargad või lihtsalt väiksed kelmid ja lukulõhkujad. „Poliitikusi“ polnud nad enne näinud ega nendest midagi kuulnud. See sõna oli neile veel hirmsam kui mõrtsukas ja hobusevaras. Ning veel „Tsaari vastased“ — ei puudunud palju, kui nad oleksid malkadega meie kallale tormanud. Meiega kaasas oli aga valitsuse võimumees, — meie valvur ja saatja. Ta nõudis meile korterit. Mehed vaikisid meid altkulmu ähvardades. Valvur nõudis külavanemalt „kroonu nimel“ korterit. „Kroonu käsu“ täitmiseks saadeti meid külavanema enese majasse, kus saime alguses vihmavarju. Terve küla rahvas, kes oli meie laeva peatusel jooksnud randa,

ründas ühes meiega külavanema tuppa. Seisis, vaatles ja vaikis. Vaikis õudsalt.

Meil oli vaja nende usaldust võita, seepärast tegime oma paremale kõnemehele ülesandeks neid „valgustada.“ Vähemlane Mihail — meie valitud vanem — oli selleks kohustatud. Aga see polnud õnnelik valik. Ta oli liig must ja liig juut. Me, teised, pidime teda aitama.

— Me pole mõrtsukad, hobusevargad ega lukulõhkujad - üleüldse, me pole kurjad inimesed. Teil pole vaja meid peljata ega kahtlustada. Me nõudsimme rahvale õigust, seepärast saadeti meid Siberisse — teie juure. Väike ja vaene inimene suurel Venemaal on kaitseta ja õiguseta. Seadused on tehtud rikaste kasuks, end väiksel inimesel on ainult üks õigus — tööorjuse õigus. Tema töövilja maitsevad rikkad. Rikkus peab saama õiglasemalt jaotatud rikaste ja vaeste vahel. Tsaar ei tea midagi väikse rahva viletsusest; tema nõuandjad — ministrid kõnelevad talle ainult rahva heast käekäigust; nüüd peab tsaar ka kuulda saama rahva hädadest, selleks peab kutsutama kokku rahva seast „vanemad,“ kes tunnevad rahva häda. Kõige selle eest oleme võidelnud: kõnelnud, kirjutanud, rahvahulgaga koos käinud õigust nõudmas. Meid pandi vangi ja saadeti teie juure heas usus, et olete meie vaenlased, meid tunnistades kuritegijaiks.

Meie seletused ja kõned mõjusid: nende näod muutusid sõbralikumaks — nad sõandasid meiega juttu jätkata. Meil oli alguses raske nende murrakut mõista,

aga varsi kohanesime. Meile ei keeldud enam korterid andmast.

See on huvitav rahvas — see Siberi rahvas. Puhasverd looduse rahvas, kokkukõlas oma suurjoonelise ümbrusega. Ta on seal põlistes taigades *) ja piiritumais stepes erirahvuseks kujunenud. On arenenud tugevaks, suureks, julgeks iseteadvaks. Ta on kirjaoskamatu, harimata oma naturaalmajapidamises, aga varustatud tugeva loomuliku mõistusega — see on sunnitöölise, röövlite, mõrtsukate, kuritegijate ja aktiivsete sisserändajate sugu.

Nikolai I saatis kaks mässavat polku paraadmarsis otseteed Siberi. Krahv Muravjov-Saamurski kogus kokku sõdurid, kes olid trahvitud liiki üle viidud, valis neile mõrsjad litsimajadest, käsutas paarid kiriku laulatusele, sealt otseteed Siberi asumaale. Nõnda loodi Siberi rahvas. Tobolski lrtõisi äärsed siberlased aga tunnistasid endid Jermaki „vasallide“ otsekoheseiks järeltulijaiks. Tähendab, kõik olid põlised aristokraadid.

Olime üllatatud nende nägusaist kõrgeist hooneist, mis olid rikkalikult valgustatud akende reaga. Puhtad kenad toad — võõrastetoad ja oma toad. Võõraste poolal olid seinad tapetitega kaetud, põrandad kollaseks vööbatud, kardinal akendel — terve sisustus andis tunnistust teatud kultuurilisest maitsest ja linna lähedusest. Kuid linna polnud lähedal. Talvel sõideti kalade ja nahkadega jõge pidi

*) Siberi mets.

Tjümeni — raudtee linna. Ainus kontakt linnaga. Vahel harva sai ka Tobolskis käidud.

Võrdlesin Siberi maju oma kodumaa taludega. Meel läks kurvaks. Tuli Siberi kirjaoskamata talupoja kasuks otsustada. Väga raskelt Siberi talupoja kasuks. Meie talumajad, eriti Läänes ja Harjus, on mitmes pimedamas nurgas sääraised, kuhu ei tihka vastikuse tundes sisse astuda. Inetu, must, koristamata, ilutu, mõnutu. Aga me oleme kirjaoskajad!

Meil polnud seal sugugi halb elada. Kanamuna maksis üks kopik, pörsas 30 kopikat ning vasikas 90 kopikat. Loomi oli neil sedavõrd palju, et nad neid ise ei osanud lugedagi. Iga lehm andis ainult toobi päevas piima. Hulga peale kogus. Hobused olid suvel taigas valla, kust neid sügisel püüti. Mitmed hobused jäidki taigasse püüdmata. Aga need hobused sõitsid ka kakskümmend ja rohkem versta tunnis talvel.

Seal oli ilus elada! Irtõis on üks kaunimaist jõgedest, mida olen näinud. Volga on Irtõisi kõrval loik. Aga Volga on ka ilus.

Irtõisi paremal, kõrgel kaldal lebavad Siberi külad piiratud ilusaist seedrimetsist. Irtõisi madal pahem kallas on kaetud pajutaolise taigametsaga. Läbipääsemata tihnik. Kaks isesugust meeolelu hoovab — paremalt ja pahemalt kaldalt. Ühelt poolt inimene, teiselt poolt metsloom. Pahemale vaadates tunned enese abituna, väe-

timana väiksena, mis avaldub otse füüsilise valuna rinnas.

See on hea valu. Kes kord tunnud Siberi avarust, selle metsmaa ruumi ulatavust, looduse ürgjõulist nõiduvust — ei vabane iialgi igatsusest selle muinasmaa järele. Kui igav näib Euroopa pestud ja pühitud loodus peale Siberi!

Aga ainult — kui poleks neid sääski! Ning neid oli kohutavalt palju. Eriti kevadepoolsel suvel. Võimatu oli kõndida loorimata nägudega, katmata käte ja jalgega; aknad pidada tihedate võrkudeta. Sääsed on Siberi karistus. Siberi elanikud määrivad endid põllutöö juures vastikult haisevate määretega. Me aga kõndisime looridega kaetud ja imetlesime Siberi ilu läbi looriudu. Nõnda näis see meile veel ilusamana. See oli mai kuul 1906 aastal.

Meie ei jäänud kauaks püsima ilusasse „Kokuisse“ Amnestia lootusis hakkasime pettuma, millest unistasime alguses salaja. Riigivolikogus peeti palju ilusaid kõnesid. Roditshev nõudis „eksinuile“ andeksandmist, sotsiaaldemokraadid ja tööerakondlased — „ilmsüütute“ vabastamist. Kas oleme need „eksinud“ või „ilmsüütud?“ Tsaar ei võtnud vastugi riigivolikogu saatkonda, kes tulid troonikõne vastust ära andma. Miljukov rahustas kadette, et saatkonnas olnud mõned isikud, kel polnud õigust ilmuda keiserkotta. Nii saadeti troonikõne vastus ministeeriumi kaudu ilusate nõudmiste ja soovidega: üheõigustlust juutidele ja kristlastele, talupojale ja

mõisnikule; paremat elu töölisele; tasuga maade võõrandamist, amnestiat poliitikusile jne. Vastus oli selge: Valitsus jääb senise seaduse alusele. Sel puhul kõneldi jälle „palju ja ilusasti;“ täis „tuld ja vaimustust;“ eriti Nabokov, ning kadedid uskusid, et ministeerium oli kaotajaks selles lahingus; sest nad kõnelesid väga ilusasti.

Me lugesime neid asju naerdes ja kahjurõõmsalt; sest me olime „oppositsioonis“ ja leidsime: parem mitte midagi, kui need kompromissid ja lõmitused keiserkoja ees. Amnestiat me ei oodanud enam. Meil polnud midagi kaotada. Võisime naerda.

Otsustasime Irtõiši piki põhjapoole siirduda — meie maapagulaste keskk kohta „Demjänski“. Oma peremehega sobisime lootsiku asjus.

Me sõitsime muidugi „oma volil.“ Revolutsionäärid ei võinud ometi valvurilt „luba küsida.“ Me boikoteerisime iga-sugust valitsust. Olid ju ka „vabaduse päevad“ vangimajades ja pagupaigus tol 1906 aastal. Meie „Kokui“ valvur ilmus küll kaldale, kui nägi meid kõige kraamiga lootsikusse astuvat. Küsis aralt, kui kaugele me kavatsevat sõita. Äigasime vastuseks käega, juhuslikult mõnda ilma-kaare punkti osutades — ning tõukasime lõbusas meeleolus kaldalt; sõudsim — õnnelikud — päikesesäraval Irtõišil peri voolu.

Oi Irtõiš! Ning kalda elanik ei peaks teda jumaldama, talle hümne looma, tema

patrioot olema ?! Ta lämbuks oma taigasse, kui tal poleks Irtõisi. Saaks hukka.

Sõudsimе ja olime ekstaasis. Ikka uusi üllatusi pakkus meile see jõgi. Joobusime tema ilust. Oli ka kuum päev. Kahetsime neid kolgakodanlasi, kes ei julge oma kodukoldest sammu kaugemale astuda, kes ei oska igatsedagi kaugemale. Kes unistab oma laiskuses vaid paradiisist peale surma, aga maiseid paradiise ei oska igatseda ega leida.

Demjänsk oli suur kirikuküla. „Meie rahvast“ oli sinna palju kogunud. Olid tähtsad päevad. Konverentsi päevad. Pagulaste konverents. Meie esitaja „Kokunist“ oli vähemlane Mihail. Valisime tema, sest ta olilugenud Marxi „Kapitali“ ja oskas kindlasti meie kasusid kaitsta.

Konverents oli tormiline. Peeti palju „ilusaid kõnesid“. Tuliseid, ägedaid. Eriti temperamentlikult esinesid Kaukaasia anarhistid: jahipüssele toetades kõigi kõnede vastu protesteerides, kõigi ettepanekuid „maha“ karjudes.

Nad olid ainult väga „mõjuäratava“ välimusega ja suurte ähvardustega, muidu aga heasüdamlikud, lõbusad „seltsimehed“ — need Kaukaasia anarhistid.

Konverentsi peaküsimuseks oli väljasaadedute „vilets“ seisukord. Sellega ühenduses tekkisid ka parteide ja fraktsioonide vahelised põhimõttelised vaidlused — sotsiaalrevolutsionääride ja sotsiaaldemokraatide vahelised agaraarküsimuse vaidlused. Karl Marxi „Kapitali“ kolmas anne tuli sõelumisele.

Alma Ostra oli ses küsimuses „asjatundja“ See küsimus näis teda väga huvitavat. Ta tsiteeris Maslovi ja kaitses Karl Marxi ägedasti sotsiaaldemokraatlikult seisukohalt.

Alma Ostra viibis teises külas, teises rühmas. Konverentsi päevaks oli ta ka Demjänski ilmunud. Nõnda olime jälle kolm „põhja tütarlast“ koos: Alma Ostra — agraarküsimuse eritundja; Amalie Untfanaatiline vähemlaste taktika kaitsja ja mina — ei midagi. Õigeusklikud vähemlased ei tahtnud mind täiesti „omaks“ tunnistada. Mul oli palju halbu kalduvusi: „kodanlisi“ ja rahvuslisi. Ma armastasin sõbrustada sotsiaal-revolutsionääridega, enamlastega, koguni anarhistidega, kui nad inimestena olid mulle sümpaatilised ja huvitavad. Muidugi olid need viimased kõik kohe valmis mind omaks tunnistama ja järeldama, et ma olevat vähemlaste juure ära eksinud. Vähemlased olid valmis mind renegaadiks tembeldama.

Konverents valis Tobolski maapagulaste keskkomitee, kes pidi nende viletsat seisukorda aitama parandada. Komitee peaüleandeks aga jäi väljasaadetute põgenemist korraldada; sest üleüldine otsus oli: sõita Venemaale tagasi; jätkata oktoobris poolelijäänud tööd; sest rahvas ootas.

Keskkomiteel tuli laevakaptenitega läbirääkimisi pidada ja põgenejaid sõitmise järjekorda korraldada.

Laevakaptenid on harilikult sümpaatiline ja julge rahvas. Niisugused olid nad ka Irtõiši laevul: nad avitasid meid

põgeneda, peita ja hoida. Vedasid meid tasuta.

Demjansk muutus põgenemise peasadamaks.

Seal ootas korda see rahvas, oli närviline ning partei põhimõttelised vaidlused muutusid ägedamaks.

Noil ootajail oli Irtõiši kaldal oma „võõrastemaja“ — lagunud endine tapimaja, mis võõrandati nüüd öömajaks. See väike saunasuurune onn oma mitmekordiste sängilavadega kaitses siiski vihmast ja tuulest.

Revolutsionäärid pidid oma isiku mõnuse suhtes olema vähenõudlikud.

Õhtuti kogusid laevaootajad Irtõiši kaldale tule ümber. Tuli oli vajaline meeleolu mahendamiseks ja sääskede peletamiseks. Unustati päevased parteivaidlused. Olime vaid head sõbrad, seltsimehed — lihtsalt inimesed, lauldes ja vestes südamlilikult, leplikult üheskoos.

Meie seltskonnas leidus häid jutustajaid, näitlejaid, lauljaid ja muid kunstnikke. Väljasaadetute keskkomitee liige — Vene ajakirjanik enamlane Nikolai Sesjulin-ski — juba soliidsemas vanaduses — oli haruldane anekdootide improviseerija. Ta jutustas meile neid meie oma igapäevasest elust, improviseerides meie väikesi naeruväärilisi juhtumisi, paljastades meie nõrkusi ja rumalusi.

Ta kogus endale lõpuks palju vaenlasi; sest oli vähe neid meie seas, kes sallisid pilget ning kel oli küllalt humoori nalja mõistmiseks, sest olid liig „tõsised.“

Kord ühes vangimajas olnud Sesjulinski elu koguni hädaohus. Üsna tõsiselt. Tema sõber-kaasistuja jutustas mulle sellest kentsaka loo: Istusin Sesjulinskiga koos T. vangimajas, ühes meiega istus seal rühm agaraid loogika õppijaid, kes uskus, et loogika õppimine ja võõrakeeliste sõnade tuupime teeb inimese targaks. Nad tahtsid väga targaks saada ja õppisid usinasti. Sesjulinski kui kirjaniku ja ülikooli haridusega seltsimehe vastu oli neil suur aukartus, palusid, et ta neile korraldaks kõne- ja vaidluskoosoleku (See oli vabaduse ajal vangikodades). Sesjulinski otsustas neid vähe õpetada nende rumaluses. Valis kõneaineks mõttetu võõrakeeliste sõnade ühenduse, mis muidugi väga imponeeris loogika õppijaile. Sisuliselt oli kõne sama mõttetu — võõrakeeliste sõnade valing. Auditoorium aga kuulas väga tõsiselt, aupaklikult, tähelepanelikult ja kirjutas agarasti märkusi taskuraamatuisse. Kõneleja kaasteadlased aga ei suutnud seda „puhtteaduslikku“ referaati lõpuni tõsiselt kuulata ning loogika õppijad taipasid pettust. Tormasid vihaselt Sesjulinski kallale. Ning auditoorium muutus lahinguväljaks. Suure rabelemise järele suutsid Sesjulinski sõbrad teda loogikaõppijate küüsisst päästa. Veel kaua varitsesid nad kirjaniku elu järele, aga loobusid siiski loogika ja võõrakeeliste sõnade tuupimisest.

Puhkamine ilusas Siberi looduses mõjus tasandavalt revolutsionäärade närvele. Oli vähe põhjust mässamiseks; see-

pärast harvenesid ka revolutsioonilised laulud meie õhtusist eeskavust tule ääres Irtõisi kaldal. Neid asendasid tunde- ja armastuselaulud. Kõigil oli hea, kõik puhkasid „võitluse himust.“ Avalikult pilkasime tundelikkust, aga seesmiselt patustasime raskesti selle keelu vastu, sest revolussionäär ei tohtinud tundeline olla.

Pidime olema rahvusvahelised Venemaa revolutsionäärid, aga tundelaulude kaudu märkasime oma rahvuslist eralduvust. Peaaegu igauks meist kuulus eri rahvusse. Meid huvitasid äkisti iga üksiku rahvuse rahvalaulud, rahvalegendid, muinasjutud, tema ajalugu ja minevik. Igauks meist pidi esinema oma rahvalauluga ja jutustusega. Märkasime iga rahva hinge eralduvust, mis avaldus seni vaid murrakus. Muutusime isikuks, vabastusime rahvusvahelisest šabloonkujust. Juut, poolakas, grusiinlane, lätlane, leedulane, eestlane, väikevenelane — kuhu kadus õieti ära suurvenelane ise. Varises ühtlane Venemaa. Aimasime, et see revolutsioon on ainult väikerahvaste vabastamise revolutsioon. Ainult juut jäi rahvusvaheliseks; valvas kõige teravamalt seltsimeeste „šovinismi“ pattude järele.

Olid kuumad päikese päevad. Moodustasime väikse rühma kommuuni ja kolisime väiksesse külla Demjanski lähedale. „Närvilisest keskkohast“ kaugemale. Meile meeldis see küla oma roheline mäega, — oma sööva lambakarjaga seedri metsa raamis. Meil oli aega Venemaale põgeneda. Olid alles juulikuu esimesed päevad.

Võisid need sõita, kes olid hädalisemad, kel oli suurem rutt. Veel natuke puhata, veel natuke ilutseda haruldases looduses!

Meil polnud küll mooralset õigust laiselda ega looduse ilu ihaleda. Tööliste-klass ootas vabastamist — see kohusetunne pidi meid alati valdama. Looduse-ilu oli määratud „laisklevale kodanlasele“. Nõnda „varastasime“ partei tagant paar nädalat ilu.

Demjanskis eneses oli võimatu anduda sellele ilule. „Seltsimehi“ oli palju; nad kõik „puhkasid“ ja neil oli igav; seepärast käisid hommikust õhtuni ühest „seltsimehe“ korterist teise aega viitmas ja „põhimõttelisi küsimusi“ arutamas. Olid kuumad päevad. Raske oli lugeda nii partei kirjandust kui ka majandusteadust. Kergem oli seltsimeeste juures lamada ja aegajalt „arutada“.

Me olime endised seltskonna kombesid kõrvale heitnud. Me ei nõudnud erilist tutvustamist — esitlemist. „Seltsimees“ oli kohe hea tuttav ja sõber, kes võis ilmuda igal ajal luba küsimata sinu juure „küsimusi arutama“. See väsitas, kui neid käis päeva jooksul vahetpidamata. Ka mõjus laisklemise elu ikkagi rikkuvalt revolutsionääri headele kommetele. Tulid ilmsiks endiste „väikekodanlaste“ instinktid ja pahed: intriigid, keelepeksud, igapäised „väiksed asjad.“

Nõnda siis moodustasime väikse kommuuni ja asusime naaberkülla roheline mäe jalale, kus karjatsesid valged ja mustad lambad. Idüll vangimajade vaheajul.

Demjänskisse jalutasime postipäeval lehti ja kirju tooma. See oli – sündmus – see postipäev. Juba poolest päevast tekkis miiting postimaja ette. Sel päevil unustati intriigid, väiksed riid ja päevamured. Väike kontakt „elava“ ilmaga.

Demjänski „seltsimehed“ käisid muidugi ka võõrsil meie „idüllilises“ külas. See polnud siiski alaline sõelumine ning see rõõmustas meid. Kord õhtul kuulsime vaikselt Irtõiõilt aerude lööke ja „seltsimeeste“ laulu. Varsi hõikasid meile läbi akna! „Telegramm: Riigivolikogu on laiali aetud.“ See oli 9. juulil.

„Hurraa!“ Ja, mis jäi meile üle muud hüüda? – Algab uus revolutsioon! See Riigivolikogu ainult vähendas revolutsioonilist indu ja tumestas tööliste klassiteadvust – see kompromiss säärase puuduliku konstitutsiooni näol ühes ainuvalitseva tsaariga. Ruttu tagasi Venemaale! Ruttu tööle, seltsimehed!

Oldi ekstaasis. Revolutsiooni laul rōkkas läbi Siberi öö Irtõiõi kaldal.

Põgenemine.

Laialiaetud Riigivolikogu oma pahempoolse tiivaga sõitis Viiburi Belvedere võõrastemaija „ilusaid kõnesid“ lõpetama, lohutades rahvast veel viimse revolutsioonilise shestiga — üleskutsega — keelduda maksude maksmisest enne uue Riigivolikogu kokkutulekut.

Meie viimsed amnestia illusioonid olid purusta ud, ning põgenejate laviin kasvas iga päevaga.

Venemaa aga kees ja kääris veel endiselt. Tagant järele oli ka sõjavägi liikvele pääsenud, mis märksa kõvendas meie usku revolutsiooni võidusse. Need olid juulikuu mässud, eriti mereväelaste mässud. Madrused — need merekarud julgesid tugeva tsaari korra vastu hakata. Tallinna all oli mässamas sõjalaev „Paamjät Aasova“; Kroonlinnas ja Sveaburis — kindluse madrused; Mustmerel — sõjalaev „Potjömkin“ ja teised. „Potjömkinilt“ sai kuulsaks mereväe leitenant Schmidt, kes võttis liikumisest tegevalt organiseerivalt osa. Ohvitser — ja revolutsionäär — ennekuulmata juhtumine! Tunnistasime tema kangelaseks. Ning ta suri märtri

surma — ilusat kangelase surma. Kes poleks tema asemel tahtnud olla?!

Riias organiseerisid läti enamlased võitlussalku, kelle ülesandeks olid „võimude“ tapmised ning riigirahade röövimised (ekspropriatsioonid). Selle vastu sagesid ka juutide pogrommid läänes ja lõunas Venemaa juutide piirkonnis. Seal mäsasid talupojad, ning Soomes avaldasid oma tegevust — punane- ja valgekaardivägi: „Punased“ andsid „valgeile“ tuld. Kuski streigiti ja tatarlased tungisid armeenlastele kallale.

Lugesime neid teateid Siberi taiga vee-
risel, — mis erutasid meid rõõmustavalt.

Siiski tundus ka, et Stolõipin hakkas ohje pingumale tõmbama. Ta seletas „Tems'i“ kirjasaatjale: „Riigivolikogus oli palju mehi ausate ja heade soovidega, aga ilma praktilise arusaamiseta. Nende edasitöötamise tagajärjena oleksid senised korratused veel halvema kuju omandanud. Tal pole tähtis, kas teda nimetatakse tagurlaseks või edumeelseks, tähtis on ainult, et ta praktiliselt toimetab heade tagajärgedega.“... „Ma otsin vabameelist valitsemise vormi, aga leian vägivalla.“

Vangikodades hakati „vabadust“ vähendama. Siberini ei ulatanud seni veel Stolõipini käsi. Me liikusime „vabalt“ ühest Siberi külast ja „poliitikuste kommunist“ teise.

Demjanskis oli palju rüselemist ja tormamist. Igaüks tahtis kiiresti põgeneda, ning laevade pärast riieldi. Otsustasime väikse rühmaga sõita Irtõišil veel põhja

poole — järgmisse suuremasse külla. „Aleksandrovskisse“ Irtõisi ja Oobi ühtimise kohal. Aerutasime sinna nelikümme versta Siberi lootsikus; lootsime seal kergemini laevale pääseda.

Kodumaa lehtedes kirjutati esimesel augustil: „Marta Lepp ja Amalie Unt on Siberist põgenenud ja Ameerikasse jõudnud.“ Amalie Unt põgenes Demjänskist Peterburi, ma aga sõitsin seni Aleksandrovskisse, kus Siberi loodus meie ümber muutus veel metsikumaks ja uhkemaks. Parem kallas tõusis kõrgemale; pahema kalda taiga näis veel rohkem olevat läbi-pääsemata, — piiritu ja ääretu.

Sõitsime läbi öö, mis oli nüüd, — augusti lähedusel, pehmemaks, soojemaks, pimedamaks ja sääsetumaks muutunud. Meil polnud ühtki siberlast saatjaks — üksi olime end usaldanud Irtõisile ja tema kallastele. Kord sattusime virusse: lootsik hakkas ägedalt keerlema; ainult suure pingutuse järele pääsime virust. Öö oli juba pime, ning me viibisime kauget küladest.

Ei juhtunud seepärast meiega midagi. Teel peatasime külades, kus teadsime „seltsimehi“ olevat. Nõnda jõudsimme Aleksandrovskisse.

„Seltsimehed“ ses „kommuunis“ olid enamasti sotsiaal - revolutsionäärid; sest need „kommuunid“ kujunesid isikliste sümpaatiate ja tutvuste järele, ning sümpaatiad kaldusid loomulikult oma partei „seltsimeeste“ poole. Erandiks kujunesid sageli armastajad paarid; sest sotsiaal-

demokraadilei olnud ikkagi keelatud armas-
vda sotsiaal-revolutsionääri; enamlasel —
täahemlast, anarhistil sotsiaaldemokraati.
Juhtus, et partei põhimõtted hävitasid sageli
nende armastuse, kui mõlemad olid eriti
fanaatilised ja ägedad. Harilikult võitis aga
armastus partei lõhed. Kuid meid oli ai-
nult kümme protsenti naisi, seepärast vähe
võimalusi igasuguseks kombinatsiooneks.

Aleksandrovski „kommuun“ oli aga
peaaegu puht sotsiaal-revolutsionäärlik. Ka
armastus seal oli sotsiaal-revolutsionäärlik.

„Kommuunideks“ nimetati neid välja-
saadetute rühmi seepärast, et elamisviis
neis oli kommuuniline: ühine kassa, ühine
laud, sageli koguni ühised riided; sest
me kui sotsiaalistid ei tunnistanud era-
omandust; isegi mitte isiklist omandust.
Meie eetika seisukohalt oli ebamoraalne,
ebaseltsimehelik — eralduda „oma varaga.“
Sellest eetikast üleastujad sattusid „seltsi-
meeste“ boikoti alla.

Meil olid oma valitud ökonoomid,
kokad, laekahoidjad, päevased korrapida-
jad. Ei või just hoobelda, et need „mater-
jellised“ kohustused oleksid korrapäraselt
täidetud; kuid vahest leidis meie seast
ka anderikas kokk ja ökonoom.

Me olime vähenõudlikud. Söögiisu oli
hea. Ning nurisemise oma ihutarvete
puuduste pärast mõistis üldine seltsimeeste
arvamine hukka, see polnud kõlbuline
ideelisele sotsialistile nuriseda söögi ja ihu-
katte pärast. See oli „kodanline.“ Tööliste ja
rahva massi juhid haritlased pidid olema
puhtad ja pühad — vabad igasugusest ilma-

vara tahtmisest. Ainult töölised tohtisid võidelda oma ihu tarvete — majanduse olukorra — parandamise eest.

Aleksandrovsk oli ilus küla. Ilus just oma ümbrusega. Lebas mäenõlvakul seedritaigast piiratud kahe suure jõe lahkmel.

Ra sealsed revolutsionäärid-pagulased näisid mulle huvitavamad olevat, kui senini tuntud. Nad jõudsid sinna enne meid eelmise tapiga; sest alguses paigutati nad võimalikult kaugemale Venemaast.

Mäletan muu seas üht kentsakattüüpi — sasis peaga sotsiaalrevolutsionääri-joodikut, kes kõndis küla tänavail suure monopolipudeli — „tshetvertnoiga,“ talutades nööri otsas noort karu. Ta võtnud kasvataada paar karukutsikat, kes olid nüüd tema hoole all juba tüsedaiks karudeks paisunud. Kord jalutades pagulaste seltskonnas Irtõisi kaldal seedritaiga serval laskis mees karu valla. Loom haistis varsi metsa ja priiust ja kiirendas sammu süvenemiseks taigasse. Kasvataja lähenemisel koetas loom uriseda. Mehel õnnestas siiski teda veel kord vangistada ja meelitada inimeste sekka.

Samuti nagu Demjänskis ootasime seal laeva Irtõisi ja Oobi lahkmel pehmel augusti ööl. Nüüd võis rahulikult katmata näoga väljas valvata — sääski kartmata. Ning seedripähklad olid juba kõlbulised närimiseks. Oli mõnus amet suurte käbide kallal urgitseda, kuulata anekdoote ja jutustusi ja vahel sekka ühiselt laulu ümiseda.

N. Sesjulinski osa täitis Aleksandrovskis lõbus väikevenelane, talupoegade

liidu keskkomitee liige — pedagoog-ajakirjanik. Eriti hästi oskas ta kõiki loomi, nii kodu- kui metsloomi imiteerida. Ta kujutas meile terved stseenid elust — nagu kohtupidamise — sigade rõhkimisega ja koerte haukumisega.

Ta oli ka juba soliidsemas vanaduses — meie noorte seas — keskealine, missuguseid meie seas oli võrdlemisi üsna vähe. Olime kõik kahekümne ümber, rohkem allapoole kui peale. Vanu mehi oli Tobolski pagulaste seas ainult paar „narodovoltsit.“

Varsi pääsime laevale, mis meid pidi viima Oobi jõe piki linnade — Surguti, Narõimi, Tomski kaudu tagasi Venemaale.

Olime lapselikult rõõmsad uue teekonna võimalusest. Näha uusi paiku, Siberi metsikumaid nurke, imelikke linnu, metsi, Siberi avaraid sügavaid vesi.

Oob. Säärast laia vallandavat jõge nägime esimest korda. Sattusime ekstaasi. Meid võlus tema omapärane ilu. Aga mida kauemine sõitsime sel võluval pinnal, muutus nukramaks, rõhuvamaks meie meeoleu. Säärane üksinduse tunne valdas meid, millist enne polnud tundnud Siberis. Eriliselt mõjus selle jõe õudne vaikus. Milles avaldus selle vaikus? Ei olnud inimest näha. Ei inimese jälgegi. Kolmsada versta — ei ühtki inimest.

Taiga! taiga! taiga! Ei sihti, ei teed, ei muud inimese märki. Mõlemal kaldal madal tihe läbipääsemata taiga. Ärkas väljakannatamata igatsus inimese järele.

Õhtu lähenes. Päike vajus taigasse. „Ka päike on meie maha jätnud“. Jumala üksinda. Oi ahastust!

Hommikul saabusime viimaks inimeste juure — jõudsimme Surguti linna. Kurja käega paisatud kesk madalat soist taigat. Linn! Ainult pilge. Aga seal elasid tõesti inimesed, üsna elavad inimesed, kes sõid, jõid, armastasid, kõnelesid ja võib olla mõtlesid koguni, ning tundsid igatsust mingisuguse teise ilma järele — ihkasid pääseda sest nõiutud paigast. Sest kuskil pidi olema muu maailm väljaspool seda metsa ja jõge. Või ei osanud nad seda igatsedagi? Seal elas koguni ka „seitsimehi“ — nemad ehk õpetasid ka Surguti elanikke igatsema.

Linnas olid puhtad kenad majad, rikkalikult varustatud akendega. — Leidus koguni parema linna stiili maju. Korterrites olid vaibad põrandail, ning vist koguni paar klaverit linna kohta. Tänavad avarad, kaetud pehme rohelise muruga, kus polnud märgata ühtki voorimehe vankri ega hobuse jälge. Õhtul heitsid lehmad tänava murule magama, kus ei liikunud enam Surguti elaniku jalg. Ainult öövahid andsid üksteisele märku puukrappidega.

Niisugune oli Surgut, kus meil tuli paar päeva veeta, sest meie laevakapten tõrkus meid edasi küüditamast, saades teada Narõimi agarast politseivalvest; sest Narõim oleks olnud meie järgmine läbisõidu linn Oobi kaldal. See oli üks suurem tolleaegne Siberi väljasaadetute kesk-

koht, aga juba Tomski kubermangus. (Surgut oli veel Tobolski piirides). Narõimis viibis ka meie Tallinna kaaslane — Otto Sternbek, kes seal püüdis nüüd agarasti kalu.

Järgmise laevaga pääsime Surgutist tagasi, aga ka ainult Aleksandrovskisse, kuhu jäime soodsamat laeva ootama; sest laev sõitis põhja Berjöösovasse, Oobdorskosse.

Jälle valvasime, jälle ootasime laeva seedrimetsa künkal. Söödi jälle pähklaid, lauldi ja jutustati anekdoote. Magati laeva ootel kordamööda kuski lauaukikesel vabas õhus.

Me polnud hellitatud pehme asemega. Pehme ase oli vaid veel mahajäetud mineviku mälestus.

Siberlastel olid küll kenad mõnused toad, aga magada tuli ikkagi paljastel laudadel. Polnud neil heina ega põhku külje alla panemiseks. Olime harjunud, ning uni maitses haruldaselt hea.

Viimaks saabus ka laev, kes meid pidi päästma. Me tundsimme juba seda laeva; sest seda tüüris kõige sotsialistlikum kapten nois vetes. Oli meie „oma mees.“

Põgenejaid kogus palju, sest kõik tahtsid kasutada head kaptenit — seltsimeest.

Laev pukseeris kaht lotja üle Tobolski otse Tjümeni. Meile väga soodus. Meid paigutati ühele lodjale. Nõnda juhtus, et lodjal sõitsime Siberisse — „Kokuisse“, lodjal sõitsime tagasi Venemaale.

Meie tuju oli hea. Olime optimistid nagu ikka. Tundsimme rõõmu igast tutta-

vast külast, kalda kõrgest veerisest, jõe käänakust, ei kohutanud ega kurvastanud meid ka enam teise madala kalda inimestühi taiga. Aga siiski — nagu kurb ja kahju oleks olnud lahkuda sellest ilust. — Ent talvel olla neljakümne kraadi külmaga kuhugi lume alla maetud külla vangistatud — ei, ei, ruttu tagasi kodumaale, kus ootavad kohustused ja — töö.

Nõnda lähenesime Tobolski linnale, ning ei aimanud midagi kurja, — meie kapten hoidis ja kaitses meid.

Linna eel peideti meid — kõiki kolmteist hinge — puuvirna taha, mis oli juba meie tarvis nõnda laotud, et meil taga seina ääres jätkus kõigile ruumi. Puuvirn kaeti meie kadumisel hoolega kinni, nii et ainult otsekohene äraandmine oleks võinud meid politsei küüsi juhatada.

Istusime tasa ja vagusi oma „pimedas kartseris“ kuiva leiba ja vorsti närides. Meestel ainult oli suitsu häda; sest suitsetamine seal oli keelatud: virnast tõusev suits oleks võinud meid ära anda. Valjust keelust hoolimata ei suutnud mõni mees siiski kiusatusele vastu panna.

Rükitasime seal nõnda tukkudes ja molutades mitu tundi. Seisime juba kauemat aega. Arvatavasti Tobolski all.

Terves puuvirnataguses nurgas algas äkisti mingisugune imelik liikumine; müdin, kohin rüselemine, — kustki tungis valguse kiir meie pimedusse — vopsud, puuhalgude kolin, sosin ning kükitav meesterida seina ääres aina vähenes. See kõik sündis sõnalausumata silmapilgu-

kiirel hetkel. Kükitasin eelviimsena nurgas. Juba jõudis järg minu naabri kätte, kes kadus sama sõnalausumata kukerpalli veeredes. Minu „vahva rüütel“ Vadim Rokuist.

Etendus hakkas ka mind tõsiselt ja ärevalt huvitama. Kuhu põgenevad nad! Mispärast? Neil kehtelgi polnud aega ega mahti mulle vastata — nad ainult kadusid. Tuli neile järgida — üle puuvirna välja ronida.

— Tüürimees läks kapteniga riidu, lubas politseis kaevata, teie peidukohast teada anda. Teie peate põgenema — raporteeris mees väljas puuvirna juures,

Kui põgeneda, siis põgeneda! Jäin viimasena üksinda laevale. Enesepäästmise silmapilgul polnud minu kaaslastel meestel enam aega minu vastu rüütli osa mängida — nad ainult vadisid. (Kogu tee olid nad võidu väga tähelepanelikult rüütli olnud — oma ainsa daami vastu.)

Tõmbasin ühe suure rätiku üle pea: politsei äkilise ilmumise puhul tahtsin laeva teenijatüdruku osa etendada. Kuid seda osa polnud veel vaja näidelda. Politseiametnikke polnud veel näha. Aga kuhu siis minna? Minu kaaslaste jalad välkusid kuskikaugel Irtõiõ i kaldal metsa suunas. Kolm viimast jooksjat viibisid veel laeva läheduses. Need olid: Dooni kaskas (insener), keegi vaikne, tasane vene-lane, ning minu Kokui seltsimees Vadim — meie „vahva“ juut, kes aga tol kriitlisel momendil jooksis mütsita välja. Keegi ulatas talle laevalt „arestandi“ mütsi.

Kasakas-insener peatas nende jooksu: — „Laeval olite mehed võidu hoolitsema meie ainsa daami eest, aga praegu olete valmis tema üksinda jätma, et ennast päästa.“ See mõjus. Nad peatasid, häbitundes.

Tundsin enese neist külmaverelisema, ning mul polnud isu nõnda „organiseerimata“ metsa joosta. Nägin meie „hea“ kapteni kaldal seisvat. Ta võiks meile Tobolski seltsimeeste aadresse anda. „Kuhu nõnda sihita põgeneda“? — nõnda kalkuleerisin.

Aga kaldal seisis ka Tobolski seltsimehed ise, ning kapten juhatas minu nende juure. „Seltsimehed“ tähendasid mulle tasa: — „Minge jõe kallast piki edasi, me järgime, viime teid lootsikuga üle jõe.“ — See sündis kõik silmapilgu vältsusel.

Kõndisime neljakesi rahulikult Irtõisi kaldal, püüdsime etendada Tobolski linna tasakaalusjalutajaid. Varsijõudsid ka Tobolski „seltsimehed“ meile järgi ja aerutasid meid üle jõe metsa, kuhu lubasid meile õhtul järele sõita. See oli pealelõunane aeg. Meil polnud toiduvagi kaasas. See polnud tähtis — kui me aga pääsime politsei küüsisist ning vangimajast.

Sattusime Siberi metsa. Mets oli küll linna vastas, aga ikkagi seesama läbipääsemata põline taiga. Aventüür töötas huvitavaks muutuda. Ainult meie „vahva“ juut oma pirisemisega segas meie põnevat seisukorda — kükitada niiskes metsas ja oodata saatust.

Kasakas-insener ja mina püüdsime seisukorda humooriliselt võtta, aga teised meie kaaslased olid selleks vähe vastuvõtlikud. Nad kartsid, et nende hinged saavad hukka.

Õhtu saabus, aga meie päästjad Tobolskist jäid tulemata. Ainult linna tuled äratasid meis kardetavaid illusioone ja kahjulikke igatsusi: Kuski on hea ja soe tuba, teemasin laual, juuakse sooja teed ning heidetakse magama sooja sängi.

Oli pime öö, aga „vahva“ Vadim ei kaotanud lootust. Ta ootas — kõndis iga viie minuti järele jõe kaldale lootsikut vaatama. Ta oli väga õnnetu: kõht oli tühi, külm oli ja magada ei saanud, ning, peasjalikult, — „nad Tobolskis unustavad tema siia metsa ja ta saab hukka.“

Kardetev oli tuld teha. Aga me riskeerisime. Külma piinas unustasime hädaohud. Ning mõnus oli tulepaistel lootusi hallitada.

Lähedad aerulöögid heidutasid meid. Aga — ehk on seltsimehed! Lootsik peatas kaldal, ning tule juure ilmusid kolm õudset suurt Siberi meest. Teretasid, vaatlesid meid uudishimuliselt, kahtlaselt ning heitsid maha tule paistele. Olime imelik seltskond tule ääres külmas kasteses metsas tusaste hirmunud nägudega: kasakas; juut arestandi mütsis; noor naine ja üks liht surelik nende seas; sest meie vene-lane oli see liht surelik ilma ühegi kahtlase revolutsionääri tundemärgita.

Oli vaja seisukorda päästa. Algasime nendega lihtsat sõbralikku vestet. See

emõjus nähtavasti rahustavalt. Püüdis m neile jutuaajamises seletada meie viibimist tule ääres linna vastas metsas. Nad soendusid tükk aega ning siis lahkusid oma venele. — Kas otseteed politseijaoskonda? Kui on saatuseks määratud!

Öö möödus lõdisedes, tukkudes ilma hädaohuta. Hommik koitis. — Kes ilmuvad meid päästma? Kas politseinikud, kas seltsimehed? Juut Vadim jätkas oma luuramiskäike Irtõiši kaldale. Hirmunult hiilides kõndis ta kahtlaselt oma arestandi mütsiga. Meie juure tagasi tulles soigus ta:

— Nad on meid unustanud, me peame siia nälga surema!

— Memm, ise kannab mehe nime! — häbistas teda kasakas.

— Võtke vähemalt naisest eeskuju. Te oma hirmunud näoga, hiiliva samuga ja arestandi mütsiga võite kergesti mõne möödasõitva politseilootsiku tähelepanu endale käända. Pealegi lõhuksite paanilises paos oma prillid, ning te ei näe õieti midagi, kes liigub jõel.

Juudile Vadimide keelati tema agarad luuramiskäigud — määrati selleks viisaka välimusega venelane.

Nõnda jõudis meie päev lõunale. Polnud enam hea olla — igatsesime pala leiba ja vorstikillukest — olime juba väga näljas. Juut Vadim nägi ainult surma silmi ees. Ei mõjunud enam „memmeks“ häbistamine. Milleks see mehelikkus, kui kõht on tühi? — Siis olid süüdi Tobolski seltsimehed, kes meid petnud ja näljasurmale mõistnud.

— Aga nad võisid öösi äkisti vangi langeda ning teised ei tea meie olemasolemisest metsas, — oletas kasakas.

— Muidugi on nad vangi langenud ning meid ei päästa enam keegi. Me saame hukka, — jätkas Vadim oma soigumist.

Meie aeg kulus peaasjalikult Vadimi häbistamises ja vaigistamises, ning unustasime oma hädad. Viimaks otsustasime siiski „viisaka välimusega“ venelase saata Tobolski „maad kuulama.“

Juba langes teine hämarik, kui lähenes meile lootsik seltsimeestega ühes meie kaaslase - käskjalaga. Olime päästetud. Ka leiba ja vorsti olid nad meile kaasa toonud. Millised tähelepanelised, head inimesed! Söötsime näljaselt leiva ja vorsti kallale ning rüüpasime jõest vett peale. Ja kui õnnelikud olime!

— Meil polnud võimalik heledal päeval sõita — oleks võidud tähele panna ja seirata, — vabandasid Tobolski seltsimehed. — Kus viibivad meie teised kaaslased-põgenejad?

— Nad viibivad kõik linnas. Neil olid meie aadressid. Kõik on korras. Kateile on tulevaks ööks „öömajad“ muretsetud. Homme sõidab laev Tjümeni. See on reisi-jatelaev. Ka teil tuleb seal lihtreisijatena sõita.

Öö möödus vahejuhtumisteta. Edasi-sõiduks polnud enam takistusi. Laskin oma juuksed mustaks värvida ja näo jumestada. Ja otsustasin täiesti eraldetuna teisist sõita, sest olin neist kõige legaalsema välimusega, aga nad oma „tüübiga“

võisid mind kergesti „sisse kukutada.“ Sõitsin üksi esimeses klassis ja „ei tundnud“ teisi oma kaaslasi puuvirna taga kaaskükitajaid. Nõnda leppisime kokku.

Minu uued legaalsed reisiseltsilised olid Tobolski ametnikud ja nende naised, teiste seas ka Tobolski shandarmivalitsuse ülema abi — minu otsekohene vaenlane.

Eriti sõbrustas minuga paks puuderdatud värvitud Vene ametniku proua — shandarmi ohvitseri hea tuttav. Pidin sellest seltskonnast osa võtma. Tuli näidelda. Mul oli alati sääraseks juhtumiseks oma osa pähe õpitud. Nüüd jutustasin neile ladusasti oma minevikust, tuleviku kavatsusist, reisisihist. Nad ei kahelnud. Püüdsin nende huvidele vastavalt vestelda, nende stiilis narda ja edvistada. „Kunagi minevikus“ olin ju ise küllalt väikelinna „väikehuvilises“ seltskonnas viibinud — ning polnud raske nüüd oma osas koduneda. Minu kaaslased mind kõrvalt vaadeldes tundsid minu etendusest suurt lõbu, kui jalutasin laeva lael elavas vestluses värvitud prouaga intiimselt käsikäes.

See „meie rahvas“ oli ju harilikult väga ekpressiooniline ja ma kartsin tõsiselt, et nad oma liig elava kaashuviga oleksid võinud minu farsilise osa koguni dramaatiliseks muuta.

Etendus lõppes õnnelikult sama farsiga Tjümeni linnas laeva sadamas. Lahkudes tervitati „südamlikult“ ametniku prouat ja shandarmi ohvitseri: soowiti head teed ja kõige paremat elus.

Meie põgenejate rühm lagunes Tjümenis, ühed sõitsid Ufa kaudu, teised valisid Permi tee. Ma ühinesin viimastega; sest Ufa teed ma tundsin juba sinna Siberi sõites. Miks mitte kasutada põgenemist ka uute looduse ilude vaatlemiseks? Kavatsesime väikses seltskonnas — neljakesi sõita rongiga Permi; sealt laevaga Kaama, Volga piki Venemaale.

Olid ilusad hilised augusti päevad. Aga Permi ümbrusest olin veidi pettunud. Selle ilu ei rahuldanud mind, kui võrdlesin seda Ufa ümbruse suurte joontega. Uraal oli siin tasasem, üleminekud vähem üllatavalt äkilised. Orud ja mäeharjad kodused, vaiksemad. Kuid olin veel meeleolus, kus oleksin tahtnud näha metsikuid kontraste, hulljulgeid jooni ja üleminekuid.

Kaama ja Volga tundusid ojadena Irtõiši kõrval. Valdas sama pettumus. Nad olid küll kodused, väga armsad koguni, ning inimesed seltsisid nendega, — polnud mahajäetud neist, nagu oli uhke Oob. Meid ei valdanud enam õudne üksinduse tunne, aga meil puudus ka Oobi müstiline luule. Kõik oli jälle lihtsaks ja äripäiseks saanud siinpool Aasia piiri. Meile oli see Euroopa, mida küll Lääne-Euroopa veel selleks ei tunnistanud.

Oli alguses koguni imelik viibida Volga ilusal valgel reisijatelaeval rahuliste sõitjate seas, kes lasksid endid ainult selleks seal liuelda, et tunda mõnu oma olemisest. Ei läinud neile korda inimkonna raske saatus, ei töörahva vilets seisukord, ega tolleaegne Vene vägivalla valitsus. Neil

oli hea olla. Aga meie noored südamed pidime koormatud olema kõigist neist suurist muredest.

Meie veendumusel olid kõik need sõitjad „mõnumaitsejad“ lihtsalt parasiidid-kodanlased, kes olid selleks oma loiuusega, tuimusega kaassüüdlased, et Venemaal valitses vägivald. Aga siiski meeldis mulle nende seast üks proua — noor, ilus, sale, kes sõitis oma pojaga, see sümpaatiline hingeline Vene intelligent naise tüüp. Ta üllatas mind oma algupärasusega — suvitada Volga laeval — sõites Rõibinskist Astrahani ja sealt tagasi. Tal oli oma alaline kajut „üüritud“, oli selle oma maitse järele sisustanud, sinna koguni oma huvitava raamatukogu toonud. Mulle meeldis temaga vestelda, mulle meeldis tema mugav kajut, mulle meelis ta ise oma rikkalikus ilusas rõivas. Kui raske oli alaliselt püsida opositsioonis „seltskonna“ vastu, olla alati teadlik ja erk tööliste klassi vabastamise idees, tunda vaenu rikkuse vastu, ka selle ilusama tarvitamise viisi vastu. Aga see proua oskas ometi huvitavalt, intelligentselt, omapäraselt oma rikkust kasutada! Ning ma ei osanud teda see-pärast põlata. See oli minu patt sotsiaaldemokraatiliste põhimõtete vastu.

Sõitsin Kaasanist lõunasse, selle asemel, et käänata põhja — Rõibinski kaudu sõita lühemat teed Peterburi. Minu „kodanlised kalduvused“ olid valdavalt minust võimust saanud, ka minu reisisilsisist, ning me ihkasime näha siniseid

Ziguli mägesid — otsustasime sõita üle Samara tagasi pealinna.

Me võitsime palju. Peale Uraali olid need üsna madalad mäed, aga neis oli siiski sedavõrd palju omapärast sharmi, et me leppisime juba Volgaga ja lubasime tal ka elada Irtõiši kõrval.

Samaras tabasime ka mõnd Ufa kaudu sõitjat meie põgenejate rühma seltsimeest. Olid meil ju ühed ja samad aadressid, kuhu ilmuda. Ning ka teisi, keda olime Siberi tapiteel ehk mõnes „kommuunis“ tabanud. Nad olid varsi üle terve Venemaa laiali külvatud. Sõitsin edasi Moskvasse. Juba üksi. Minu teised seltsilised vajusid kuhugi mujale.

Moskvas öömajadeks olid mul soovituskirjad juba sotsiaalrevolutsionääride juure. Nad olid võõrastelahkemad ning ma sobisin nendega isiklikus läbikäimises rohkem. Sotsiaaldemokraatidelt jäi mulle alati kuiv tükk kurku. Olid dogmaatilised ja ortodoksaalsed ka igapäises elus.

Sattusin „kodanlisse“ korteri ühe Moskva advokaadi juure, kelle perekond võõrustas mind ehtsa Moskva Vene intelligendi lahkusega.

Mul oli seal hea olla.

Tabasin ses võõrastelahkes advokaadi perekonnas oma Tallinna kooliõde, endist „kadaka“ preilit. Kooli ajal tundsin teda vähe; sest ta oli paar klassi kõrgemal. Aga ta huvitas mind juba siis, see blond tütarlaps oma suursuguse saleda kujuga. Midagi oli temas.

Olin nüüd üllatatud — teda leidmast sotsiaalrevolutsionääride hulgas. Ta oli revolutsionääri jaoks väga maitserikkalt ja suursuguselt rietatud. Terves tema olekus oli palju aristokraatlikku intelligentsust. Kõige rohkem aga imponeeris ta mulle oma väikse tütrega, mille ta sünnitanud väljaspool abielu. Ning ta oli pärit Tallinna väga korralikust saksiku perekonnast. Ta oli iseteadev, uhke ja julge. Käinud koguni „kandva“ neiuna Tallinnas oma tädisid kohutamas, sest vanemad olid tal surnud, ja tema oma tädide kasvandik.

Ja ta oli ilus, iseseisev, uhke naine, aga — ka partei-seltsimehed oskasid naist petta.

Tütarlaps armastas oma esimeses puhtuses ja otsekohesuses üht sotsiaal-revolutsionääride „partei-liiderit“, uskudes lapselikult, et sotsialist on ka isiklikus elus idealist, aus ja õjglane. Aga mees oli juba seotud abielus teise naisega, millest tütarlaps ei teadnud. Pealegi kasutas partei-seltsimees tütarlapse head Saksa ja teiste Lääne-Euroopa keelte tundmist oma „kuulsate“ kirjatööde jaoks. Tütarlaps töötas — tõlkis „suure-mehe“ teoseid jumaldades, andudes oma naise armastuses. Saades teada mehe pettusest lahkus ta uhkelt.

Nüüd oli ta üksi oma lapsega ja oli õnnelik, et tal oli see tütar. Ta oli osav, hakkaja, usin tööinimene ning toitis hästi oma last ja selle hoidjat.

Tal oli ilus väike kodu. Mulle meeldis selle vaba naise kodu. Ning see naine oli pärit minu rahvast. Olin uhke.

Varsi astus ta siiski abiellu ühe Vene aristokraadiga—Venemaa võimsa ministri lähedase sugulasega, kes „tundis kaasa“ sotsialistidele.

Aeg oli juba oma „lõbureisi“ lõpetada —Peterburi sõita ja „tööle“ hakata. „Tööd“ oli palju: Venemaa oli vaja uuesti mässama ajada!

Jõudsin Peterburi. Võõras, külm, õudne õhk lehkas vastu mulle Venemaa pealinnast. Niisugusena tundus see linn alati sissesõidul. Eriti tulles Moskva soojusest.

Otsisin öömaja eestlaste juures. Oktoobri päevil tundsid nad mulle „palju“ kaasa. Nüüd aga olin võõra passiga pagulane—minu läbi võis rahulisele kodanikule palju halba juhtuda. Aramad neist ei olnud minuga meelsamini enam tuttavad.

Kuid ma leidsin siiski veel sõpru: reaktsioon polnud jõudnud veel juurduda,

Esimesel ööl sängitati mind koguni udusulg-aluspadjule. Ma aga ei osanud neil udusulil magada; sest olin viimsed kuud väga hästi paljaste laudadega harjunud, kus uni maitstes eriliselt hea. Nüüd ei saanud tervel ööl silma kinni—nagu õhku oli vähe.

Keegi heatahtlik tuttav preili astudes abiellu parandas mulle oma „igavese“

neitsi-passi; ning ma võisin vabalt endale toa üürida — „legaalselt“ elada, rahulikke kodanikke tülitamata. Olin nüüd Tallinna rootslane, „kadak“ rahvuse järele.

See oli minu kolmas „isiku“ vahetus.

Seltsimehi oli Peterburi juba palju kogunud, ning „kibe töö“ algas.

Uus töötuhin.

Kõigist ilmakaarist olid revolutsionäärid Peterburi kokku „põgenenud“ — et hakata uuesti „tööle.“

Nende kokkusaamise peaklubiks oli Tehnoloogia instituudi söögisaal. Lõuna ajal oli seal huvitav elav liikumine: sõeluti, askeldati, kutsuti saladuslikult kõrvale, õiendati „asju,“ jagati käske šifreeritud sõnades — revolutsionääride zargoonis, mis võõrale „võhikule“ oli veider kuulata ning jäi arusaamatuks.

Seal istusid igapäev enamlaste ja vähemlaste komiteede esitajad; neilt läksid niidid laiali ümber linna. Ka teised Peterburi õpeasutuste söögisaalid muutusid revolutsionääride klubideks; aga tähtsam kogumise lokaal oli ikkagi Tehnoloogia instituut. See oli Venemaa sotsiaaldemokraatide, enamlaste ja vähemlaste keskkomiteede ja Peeterburi komiteede, eriti enamlaste „javka“ koht, kus teatud „paroologa“ võis ka mõnele suurele isikule juure pääseda.

Palju tuttavaid nägusid vilksatas seal-nähtud tapiteel, nähtud Siberis, viibitud koos kuski vangikojas. Teretati, küsiti, päriti ja rõõmustati aga ainult üürikeseks ajaks; sest oldi juba „tööst“ närvi-

liseks muutunud; seepärast ka vähem mahti rõõmustamiseks, sõbralikkuse ja lahkuse tunnete avaldamiseks, mida avaldati vangikodades ja tapiteedel. Ei jätkunud enam aega lähemat huvi tunda seltsimehe kui hea tuttava vastu. Valdasid partei huvid.

See oli üks imelik närviline askeldamine, sõelumine, loovimine nois söögisaaes. Imestada tuli, et politsei võimud ei tulnud lihtsalt, ei piiranud neid sisse ja ei vangistanud kõiki, kes seal viibisid. Nad poleks eksinud. Vist üsna vähe oli seal neid, kes ei võtnud osa ei ühestki pörandaalusest organisatsioonist — mõni erapooletu tütarlaps või ilmsüütu malemängija. Vist väike protsent oli ka neid, kes kandsid oma enese nimelist passi taskus.

Nuuskur-jaoskonnal ja shandarmel pidid need kogumiskohad teada olema. Ainult neil oli kasulikum oodata ja „vaadelda“ — oleks võimalik parajal momendil neid kõiki korraga „puhastada.“ Enne oli vaja kõik niidid kätte püüda, et siis põhjalikult toimida. Ning polnud ju raske ka spioonil endal meie seas sõeluda, revolutsionääriks stiliseerudes kanda mehe lõikamata juukseid, ajamata habet, lohakat äramagatud ülikonda, eriti tumesinist või musta Vene särki kuue all; naisena põetud pead, maitsetuid „mehelikke“ riideid — suitsetades, mehelikult vaieldes ja arutades.

Säärane oli selle revolutsioonilis-boheemlise seltskonna üldilme: sosistasid

tähtsalt ja saladuslikult ning otsisid öökor-
terit.

Ka meie eestlased - revolutsionäärid, Tallinna ja Tartu tegelased ei puudunud seal. Alma Ostra, Amalie Unt, Otto Sternbek, Aleksander Kesküla, Villem Maasik, Peeter Speek, samuti Tallinna juudid — Max Blumberg ja Mooses Sundelevitsh. Viimased mõlemad olid enamlased, mille puhul võis imestada; sest juudid ei armastanud just olla enamlased, kellena tuli rohkem riskeerida — sõjariistus vastuhakkamisega ja diktatuuri nõudmisega. Juba palju vähem riskeeriv oli vähemlaste poollegaalne propagandaline tegevus ja see pärast oli vähemlaste fraktsioon üle ujuatatud juutidest. Juut — sotsialist - revolutsionäär — oli haruldane nähtus.

Mooses Sundelevitsh oli vaheajal mehi-
semaks läinud, palju arenenud ja isetead-
vaks muutunud; sest ta oli suvel Tallinnas „Pamjät Aasova“ mässust „juhtivalt“ osa võtnud. Selle mõjul oli ta ka Peterburis nüüd vastutavale kohale pääsenud, oli Peterburi enamlaste komitee juures mingisuguseks vastutavaks organiseerijaks. Vist sõjaväes. Ta askeldas Tehnoloogia instituudi söögisaalis eriliselt tähtsa ja tõsise ilmega. 1905 aastal Tallinnas oli ta gümnaasiumi õpilasena organisatsiooni juures kirjanduse laialikandjaks. Teda ei võetud seal küllalt tõsiselt: peeti ilusaks edevaks poisiks, kes lobises palju.

Eestlasil oli Peterburis oma organisatsioon, mis muidugi kui sektsioon allus Peterburi Venemaa sotsiaal - dem. partei

komiteele, aga oma autonoomiaga. Peterburi sotsiaal- demokraadid eestlased olid rohkem enamlased — nii haritlased kui töölised. Kuid organisatsioonis eneses ei võetud fraktsiooni lahkvaateid liig teravalt, mis andis võimaluse koostöötamiseks. Ka föderalist Peeter Speek töötas ühes teistega ; sest peale enamluse tundus Peterburi organisatsioonis ka rohkem rahvuslikku vaimu.

Aga muidu tundus mulle Peterburi seltsimeeste vahekord võõrana, ebasõbralikuna: oli suurlinnalikult närviline, kalk, külm ja asjalik, koguni midagi tigatedat ja vaenulikku tundus nois vahekorris.

Tööliste seas puudus samuti soojus, „paremaks inimeseks“ tahtmine, isiklikust egoismist vabanemise meeleolu, mis Tallinna töölisist oli jäänud hinge ilusa mälestusena. Partei tegelased haritlased tegid oma kihutustööd külma kohusetruudusega, ilma vaimustava usuta ; töölisil oli peaaegselt tähtis nende egoistlik, isiklik kõhu kasu.

Ainult kaks inimest sest vaheajast Peterburis on jäänud meele kaunima mälestusena : Aleksander Hellat ja Ida Toffer — ja nende üliõpilaste tuba Peterburi poolel, suurel Prospektil Nr. 10 — see idealistlik, vaba üliõpilas abielupaar. Nad olid peaaegselt elavad inimesed ja mitte „ortodoksaalsed“ seltsimehed. Nad olid inimesed, kellele sotsialism oli südeme asi, nende eetika ja ja moraal, kes püüdsid oma eluga ise olla selle parema „elu“ eeskujuks. Nende juures oli hea olla. Seal oli igaüks kodu —

omaste, — sõprade juures. Koguni parteikoosolekud olid nende juuresolekul nende toas — sõbralikumad, soojemad. Nagu oleks selle noorpaari sümpaatia annud kõigile südamlikuma jume.

Juba paar aastat enne oktoobri revolutsiooni ilmutasid nad Peterburi seltskonnale oma „vaba-abielust“ ilma kiriku sanktsioonita. See mõjus plahvatusena „kodanlikes“ seltskonnas. See kääris, riidles, vaidles põhimõtteliselt: — Kas on nad õieti toimetanud? Kas A. Hellat kui mees suudab oma ülesande kõrgusel seista? „Vaba“ abielumehena? Kas suudab naist kaitsta seltskonna laimust, haavamisist, toorusest? Aga kui sünnivad lapsed? Kuidas lahendavad selle küsimuse? —

Kahetsesid naist.

Ida Toffer oli soliidne naine-üliõpilane. Ta suutis oma idealistliku puhta ilmavaatega, oma iseteadva tõsise ülespidamisega seltskonna iganenud vaateisse ja eelarvamisesse mõre lüüa. Ei olnud kellelgi põhjust neile midagi ette heita. Nad olid eeskujulised.

Seltskonna lõppotsus oli: A. Hellat oskab oma naist austada; Ida Toffer oma soliidusega vaba abielu ideaalselt teostada. — Ning nende kodune elu oli veel palju ilusam, kui seda väliselt suudeti näha.

Need kaks inimest, kes oma igapäises elus olid sotsialismi ideaalide teostajad — olid tuleviku vabaabielu eeskujuks, ei suutnud siiski õigeusulistele marksistide ja

partei tegelaste täielist poolehoidu võita. Nad olid dogmaatilisele partei tegelasele liig inimlikud, liig „sallivad“, avaldasid sümpaatiat inimeste ja nähtuste vastu, mis oli õigustatud küll üldinimsuse seisukohalt; igatahes mitte õigeuskliku sotsiaal-demokraadi seisukohalt. Seepärast nimetati neid „opportunistideks“, mis õigele marksistile oli „surmavaks“ otsuseks. Aga mulle meeldisid need „opportunistid“ palju rohkem, kui minu õigeusklikud seltsimehed — marksistid. Neil esimesil oli hing ja süda, aga materjalistliku ilmavaate seisukohaltolid hing ja süda — „sentimentalsus“, rikkiläinud närvid.

Niisugused olid minu parteiseltsimehed Peterburis tol sügisel 1906 a. Külmad, närvilised partei kohuse täitjad. Nii mõneski võis juba märgata südametu fanatismi algjooni — kõiki vihata, kes ei olnud temaga üht usku.

Peeter Speek. Tundus, nagu oleks ta terve oma suure laia koguga lasunud luupainajana mõtte peal. Iga tema sõna oli nagu luupainaja raske käpa löök — „Mis maas, on maas!“

Tehnoloogia instituudi üliõpilane Mölder oli liikumise alguses olnud Peterburi Eesti sotsiaaldemokraatliku organisatsiooni hingeks, endsalgavaks juhiks, oli vaimustatud idealist-revolutsionäär. Ta oli rahvuselise tendentsiga enamlane: 1905 aasta sügisel saatis ta „Uudistele“ protestkirja Venemaa sotsiaaldemokraatliku partei vastu, kutsudes üles looma

ühist Eesti sotsiaaldemokraatlikku parteid lätlaste eeskujul.

Vene orientatsioon oli meie sotsiaaldemokraatlikus parteis sedavõrd tugev, et „Mölderid“ muutusid üksikuiks hääliks kõrbes. Ainult paar haritlast „Uudiste“ toimetuses ja selle ümber. Ka ei suutnud Mölder Peterburi „proletariaadi“ seas oma Eesti orientatsiooni maksma panna. „Venemaa“ oli suur ja vägev.

Olime ikkagi meie venestamise aja idealoogia mõju all — sellest vaimust imbunud — selles mürgis üles kasvanud.

Mölderite toimetusel ilmus Peterburis 1905 aasta sügisel paar numbrit „Edasi“ rahvuslis-enamlises vaimus.

Nüüd 1906 aasta sügisel aga tundus, et Mölder oli juba revolutsioonist väsinud ja pettunud — endise ekspansiivse vaimustuse minetanud. Töötas ainult veel külmas kohusetundes, sest piinlik oleks olnud ägedal töö ajal loobuda.

Eduard Sõrmus — „maailma kannataja“ ja viiulikunstnik — kõneles Jeesusest Kristusest kui esimesest sotsialistist ja kommunistist. Ta pidas alati jutlusi. Mõnikord tekkis kahtlus, kas ta on tõeliselt see „maailma kannataja“ — praeguse aja Jeesus Kristus, või etendab ta ainult osa; igatahes hästi sisendatud osa.

Ka Viktor Kingisepa kõhn, irooniline pikk nägu, terava lõuaga ja ninaga vilksatas siin ja seal revolutsionääride kogumiskorterites.

Ta oli tulnud just Kuresaare keskkooli pingilt, astunud Peterburi ülikooli

arstiteadust õppima; kuid teda huvitas eeskätt revolutsiooniline tegevus.

Peterburi organisatsioonis oli tegev noor ekspansiivne tütarlaps Berta Ringsmann, Viktor Kingisepa sugulane. Nende vahel tekkis partei- seltsimehelik romaan, mis kujunes pojarikkaks abieluks.

Reaktsiooni ajal tahtis V. Kingisepp seda vaba- abielu seaduslikult kindlustada, aga tema leerimatuse pärast keeldusid Lutheri pastorid teda laulatamast, leerimata oli ta jäänud seepärast, et ta Kure- saares Lutheri pastoriga tülli läinud oma leeri ajal. Lutheri pastorite kiuste laskis ta enese Tallinnas Kreeka õigeusku võida ja Berta Ringsmanniga laulatada.

Peterburi Eesti organisatsioonis oli rohkem läbirändajaid revolutsionääre, kui kohalikke. Põgenesid kodumaalt tagakiusamiste ja peksmistest eest Soome ja kauge- male Lääne- Euroopasse; põgenesid aga ka vastupidi—Siberist ja mujalt välja- saadetute paigust tagasi kodumaale, et seal tööd jätkata. Peatades Peterburis, võtsid osa ka sealsest revolutsioonilisest tegevusest.

Mind määrati Kroonlinna Eesti töölisi julgustama ja virgutama, kes juulikuu mässi järele olid loiuks ja araks jäänud,

Mässi eel ja mässi ajal töötasid Kroonlinnas tuliselt ja fanaatiliselt: Jda Pöder ja „Junkur“ (Gustav Kirschbaum). Junkur teenis seal Kroonlinna garnisonis inseneri- konduktorina — vabatahtlikuna. Nad mõlemad olid enamlased. Junkuril oli sõjaväelasena kerga pääseda sõjaväkke

ja seal organiseerida ning õhutada. Jda kui kena noor tuline tütarlaps kangutas samuti kerge vaevaga kasarmu ukсед, ning tal polnud palju vaja kõneleda, et sõdurid ja madruseid revolutsioonile võita. Ta oli varsi see jumaldatud „püha-neitsi“ – nende vabastaja ja lunastaja, kelle käsu peale mindi pimedalt surma ja hukatusse.

Oma tegevuses olnud ta hulljulge. Kõige raskemad ülesanded täitnud ta kergelt, mängeldes oma kuju osavalt moonutades, kord uhke preilina, kord lihtsa karjala-piimatüdrukuna, kasutades ohvitseere ja shandarme oma abilisteks. Otse müstiline olnud tema „õnn“ igast püünnisest veata ja „ilmsüütult“ välja libiseda. Ta riskeerinud koguni sõjaväe vangikotta minna Junkuriga kohtamisele — olles ise otsitav. Kohtamine sündis muidugi shandarmi ohvitseri juuresolekul.

Junkur oli hea konspiraator ja organiseerija. Sattudes vangi ei leidunud ühtki äraandjat madrust ega sõdurit, kes oleks otsekohe tema vastu tunnistanud, ning ta pääsis täiesti „puhtalt.“

Jda sunniti Soome põgenema; sest tema ise oma julguse ja „õnne“ peale kindel olles, ei mõtelnud sõita, kuna ta moodustas just selle puuduva vahelüli, — „müstilise naise“, kellelt oli teada shandarmel, et Junkuri ja tema seltsiliste surma mõistmist teostada. Aga tolleaegsed Vene shandarmvõimud olid sedavõrd seaduseaustajad, et nad olles veendunud kaebeluse süüteost, siiski mõne andme puudusel vabastasid tema kohtust.

Minu viibimise ajal Peterburis astus Junkur juba „Ristides.“ Peterburi seltsimehed kartsid kõige halvemat ning ei uskunud, et ta pääseks eluga.

Õudne oli mul sõita Kroonlinna noil hilissügise külmil uduseil päevil – sõita hallil, tormisel merel sinna müüritud halli linna.

Elada ses linnas?! Vaene Koidula! See polnud linn, see oli vangikoda, ning inimesed seal kõik olid vangikoja elanikud. Neile kõnelda paremast, ilusamast tulevikust! Kust võtta usku selleks, kui ahk ja kivine on ümbrus? – Anna süüa, juua, ning korralik riie selga! – Mis muud võis igatseda Kroonlinna tööline?!

Tallinna tööline võrreldes selle halli Kroonlinna tüübiga näis mulle võrratult kõrgemal seisvat – oma vastuvõtlikkusega ülimaile ideaalele.

– Aga praegu – sügisel 1906 aastal – kas on Tallinna tööline veel sama, mis ta oli 1905 aasta kevadel? – Hakkasin kahtlema. Peale karistussalkade, peksmiste, tapmiste, põletamiste – kas on ta suutnud hoiduda, püsida oma ilusamas romantilises usus? – Vaevalt.

Siberist põgenesime suure õhinaga tagasi „tööle.“ Aga juba hiilisid salaja hingesse „pettumuse“ varjud – reaktsiooni esimesed arad ilmutused. Oleks ehk parem olnud Siberi jääda ja karistus-aja lõpuni kannatada. Ikkagi kergem, kui siin võõra nime all tunda end tagaaetud loomana – rassida, rabeleda. Sisendada teisele usku, mis hakkab endas juba kahanema, kui

kerkivad ümbruses esile ikka enam ja enam materjaalsed huvid. Vargsi vilksatas hinges igatsus: Vangikotta tagasi — seal on rahu!

Tartus asutasid Aleksandes Kesküla ja Otto Sternbek Põhja-Liivi organisatsiooni: seni ainult nende kahe liikme keskkomitee, kuhu koopteerisid minu kolmandaks. Nõnda sõitsin Tartu. Välja udusest, kivist Peterburist ja Kroonlinnast!

Põhja-Liivi organisatsioon.

Riskeerisin sõita kodumaale. Hädaohtlikum oli elada ja töötada kodumaal; aga see oli siiski kodumaal omaste seas, kus ka vangikoda näis kodusem olevat. Valisin Tartu; sest sealsed nuuskurid ja politseivõimud tundsid mind isiklikult vähem kui Tallinna omad. Samuti teadsid Tartu elanikud mind ainult nimepidi, kuna Tallinnas nägin sageli tänaval oma peale sõrmega näidatavat.

Külma Peterburi ja Kroonlinna järele oli hubane ja soe viibida Tartus. Koguni armas. Ses vaiksuses ülikooli-linnas tundus endine romantism ja idealism, mis puudus juba täiesti Peterburis ja Kroonlinnas. Tartu õppiv noorsugu oli veel kaugel noist materjaalseist huvidest: revolutsiooni pettumus polnud veel jõudnud nende hingi mürgitada.

Olin jälle õnnelik.

12, 13, 14 augustikuu päevad 1906 a. olid Tartus pidupäevad. Sinna sõites oli tunda veel nende päevade järelkaja. Pühitseti esimese eesti teatrimaja- „Vanemuise“ avamispäevi. Need olid Tõnissoni võidupäevad: Eesti rahvas oli kultuuriliselt jällegi suure sammu edasi jõudnud — oma

kunsti templi ehitanud. See oli Tõnissoni teenus.

Vana Dr. J. Hurt noomis noil päevil sugurahvast „oma paleustele truuks jääma, oma rahva kallimat vara, tema keelt, ausaid kombeid ja iseloomu alal hoidma.“ Jakob Tamm saatis pühenduse; Jakob Liiv — soneti; Anna Haava luuletas:

„leekidest
ja läbi tormist ning tuultest ning
mustavaist murepilvist
tõusis
ja kerkis
põrmust
üks koda“

August Kitzbergi näidend „Tuulte pöörises“ — revolutsiooni päevade kirjaniku nägemus — oli uue teatri lava esimene ilmutus.

Karl Rumorile kui sotsiaaldemokraadile ei sobinud „Vanemuise“ „kodanlik teater“, ta nimetas „Vanemuise“ pidust osavõtjaid „krokodillideks.“

Dr. Peeter Hellat kui käremeelne ja Tõnissoni äge vastane leidis samuti, et „Vanemuise“ ettevõtte ei pruugi veel edumärk olla, ning „kunsti ettekannetest rahva edu leida — pole küll põhjust.“

Ent Peeter Hellat sel ajal ise agiteeris väikeste rahvaste enesemääramise ja iseseisvuse eest. 1905 a. algul asutati Peeter Hellati algatusel Peterburis Väike-rahvaste liit, kes pidas oma salajaid koosolekuid doktori korteris ja unistas piiri-riikide iseseisvusest. Novembri kuul 1905 aastal pidas ta kõne: „Väikeste rahvaste

õigustest: „Mispärast vaatavad väikesed rahvad pealt, kui neid üksteise järele ja kõiki üheskoos hävitatakse. Seepärast peab väikestel proletaarlistel rahvastel seesama lipukiri olema, mis proletaarlised isikud omaks tunnistavad: „Kõigi maade väiksed rahvad ühinege!“

Aga „Vanemuise“ avamises eileidnud ta edumärki; sest see oli Tõnissoni ettevõte.

Tallinna „Vaatileja,“ (endine „T. Teataja“) seisukoht oli „Vanemuise“ puhul nii ja naa. Totmitaja A. Hanko tervitas esimest eesti teatrit; Rooskaja (H. Pöögelmann) selle vastu eitas seda kui kodanlist ettevõtet.

„Vaatileja“ tahtis olla „kultuuriline“ ning kakäremeelne ja sotsiaaldemokraatlik.

Sotsiaaldemokraatide mõnitamiste peale vaatamata võitis „Vanemuine“. Tallinnas valmises samuti oma teatri ehitamise mõte. Seati kokku teatri põhikiri, ning kõik Tallinna seltsid pidid ühisel jõul asja läbi viima. Mihkel Naaskel (Martna) kirjutas Tallinna seltside ühinemise vastu ning selle teatri ehitamise vastu, mis olevat kodanlaste ettevõte. — „Tahate teie midagi teha, siis salake iseennast ära ja ehitage Tallinna rahvamaja — tööliste maja. Korjake selleks raha Järvast, Harjust, Läänest ja Virust ja keegi ei heida teile ette, et teie kerjate.“

Teiseks kodumaa parteiliseks tüliküsimuseks oli tol sügisel ja talvel — eesti keel õpekeelena koolides. Tartu Eesti Noorsoo kasvatamise seltsil läks korda avada eesti õpekeelega tütarlaste güm-

naasiumi kaks esimest klassi. Ka see eesti kultuuriline saavutus tuli eduerakonna ja Tõnissoni teenuseks arvata. See ei meeldinud vastaseile.

„Sõnumed“ kirjutas, et haridus ei pea rahvuslik olema. „Tähtis on vaim, mitte õpekeel.“ Ei olevat otstarbe - kohane keskkoolides emakeelt õpekeeleks võtta. Rooskaja (Pöögelmann) leidis, et „mitte nii tähtis pole see, missuguses keeles meie teatava hariduse võime kätte saada, kui see, kui kallis see kättesaamine meil maksma läheb.“ Eesti keeles õpetuse saamine minevat liig kulukaks. Shakespeare Inglise keeles olevat vähem kulukas lugeda, kui seda eesti keele tõlkida ja välja anda.

Tõnisson vastab sotsiaaldemokraatidele: „Niisama vähe kui (eesti) keskkoolid, — leiavad armu maal asutatavad kõrgemad rahvakoolid. (Olevat kättesaadavad ainult jõukamaile).“ Nad unustavad, et just tõsise rahvameelsuse seisukohast inimesi mitte väljarändamiseks ei pea kasvatatama... Meie „rahvameelsed“ hukka mõistes eesti keskkooli, kiidavad senist venestamise poliitikat heaks ja laulavad seega hosianna Shachovskoides ja teistele.

Karskusseltside kongressi leidis H. Pöögelmann samuti kodanlike olevat — ülemate klasside uimastamise abinõuks tööliste vastu; „peab allika enese hävitamisega algama“

Sügisel 28. nov. 1906 aastal hakkas Tartus „Uudiste“ asemel „Hommik“ ilmunema, J. Jansi vastutaval toimetusel. Kuna tegevaks toimetajaks sai Hans Pöögelmann.

Nõnda muutus endine „E e s t i“ sotsiaaldemokraatide häälekandja Venemaa partei ideede kandjaks. E. Vilde, Linda Jürmann, Peeter Speek, Gotlieb Ast, — endine föderalistlikkude vaadetega toimetuse, oli kodumaalt põgenenud. „Hommik“ sai õieti Põhja-Liivi organisatsiooni häälekandjaks.

„Hommiku“ toimetuse liikmena töötas ka heleblond tütarlaps Lilli Ibrus, kes sai oma esimese revolutsioonilise ristimise ühes Alma Aniga Riia keskvangimajas 1905 aasta suvel. Meie revolutsiooniline naispere ei olnudki nii väikearvuline.

„Põhja-Liivi organisatsioon“ oli isenesest suure shestiga öeldud sõna. Ning A. Kesküla armastas suuri sheste, see organisatsioon oli tema loodud. See pidi koondama kogu „Põhja-Liivi revolutsioonilise tegevuse — Pärnus, Mõisakülas, Valgas, Võrus, Tartus ja nendemaakonnis.“

Aleksander Kesküla oli enamlane-tsentralist, diktaatorlikkude ja romantiliste kalduvustega, (teda nimetati vahel naljaks eesti Robespierre'iks). Aleksander Kesküla ja Otto Sternbek — need kaks Põhja-Liivi organisatsiooni suurtegelast — olid needsamad oma iseloomus ja kalduvusis, mis 1905 a. suvel, ainult märksa arenenud ja täienenud Otto Sternbek, olles küll vähemlane, oli ikka sama suurjooneline unistaja ja fantaseerija nagu Keskülagi. Nad kahekesi koos hoogu sattudes kuulutasid revolutsiooni tervele maailmale: käänsid kõik pahupidi — nihutasid linnad, maad ja mered paigast, asetasi nad sinna, kus see neile näis sotsialistlikus

riigis nende temperamendile kõige paremini vastavat.

Aleksander Kesküla, —revolutsionääri nimega lihtsalt Aleksander —oli aktiivne ja tuline, ning „töötas palju“. Vähemalt kõik pidi uskuma, et ta andus fanaatiliselt „tööle“. Niisugune närviliselt „tegev“ ilme püsis alati tema näol ja liigutusis. Tal oli ikka väga palju „tähtsat“ teha; ja tema juures muutus ka iga tühisem asi ja toimeetus „tähtsaks“.

„Jürit“ (Otto Sternbeki) aga valdas sageli mingisugune äravõitmata loidus, töövõimeetus. Ta lamas siis sängis, ehk tammus lihtsalt abituna, närviliselt ühest toa nurgast teise. Märatses nagu metsloom puuris. Ta ei suutnud säärasel silmapilgul end sundida oma kohust täitma — lendlehte kirjutama ehk koosolekul kõnelema. Koosolek võis laiali minna, kui jäädi ainult tema peale lootma. Oli vaja teda otse kättpidi sinna talutada.

Oli ta aga võimust saanud oma loidusest ja masendavast inertsilisest meeleolust — kirjutas ta ühe hooga kas või mitu ööd-päeva läbi. Ta oleks võinud siis ka sama palju kõnelda.

Sõites mõnesse teise linna organisatsiooni kõnelema, oli vaja Jürile kedagi kaasa saata — kontrolliks. Korralduse tööd olid tema eest tehtud — tal ainult tuli minna teatud „oma“ inimese juure, kes pidi tema saatma koosolekule. Aga ta võis end rahuliselt unustada kuhugi „mugavasse nurka“ malet mängima, või lihtsalt kuhugi mõnusesse sooja tupp, lahkesse perekonda, kus olid kenad ärksad sotsialismile

sümpatiseerivad tütre — ning koosolekut ei tulnud enam meele. Seepärast oli vaja kaasa saata meeletuletajat.

Ka muidu tuli tema eest sageli hoolt kanda, nagu tema lõunasöögi eest muret seda; eriti, et see saaks maksetud; sest raha ei mänginud Jüri elus tol ajal mingi osa; seepärast ei osanud ta sellega ka midagi tululist peale hakata, ehk ta raiskas selle kohe mõne tühja peale ära, kui juhtus üleliigne kopik taskus leiduma. Ning lõuna rahaks ei jätkunud enam.

Jüri oli õieti meie revolutsioonilises ringis kõige järjekindlam „santlaager“ ja boheemlane. Ta ei maganud kunagi kaht ööd järgemööda ühes korteris, vaid rändas ühest „nooreestlase“ üliõpilas-toast teise. Pesu oli tal ainult üks vahetus — nii palju, mis oli seljas. Laupäevasel „öömajal“ palus peremehelt puhta pesu, jättes oma musta pesu sinna paika. Raske oli tal aga riideid hoida; sest need ei seisnud kuidagi korras. Kord muretseti talle korralik palitu: revolutsionääri jaoks päris viisakas palitu. Nõnda võis Jüri esimesel päeval päris tähelepanemata politsei silma alt mööda libiseda. Aga juba kolmandal päeval oli palitu ära magatud, täis kortse ja volte nind nööbid ripnesid juba. Kuna Aleksandril selle vastu polnud kunagi ühtki tolmukübet palitul leida.

Oma kareda välimuse all aga peitis Jüri koguni tundelise õrna lapseliku südame, mis tuli mõnikord kogemata ilmsiks. Ta nagu häbenes ise selle avaldust ja püüdis siis oma õrnust veel karedama

koore alla peita. Märkasime kord, et ta oli koguni armunud. Tema armastatu oli habras õrn tütarlaps. Aga kuidas avaldada oma sisemist hellust tütarlapsele? Ta ei osanud seda kuidagi. See oleks võinud teda ainult naeruvääriliseks teha, ja seepärast muutus ta veel järsumaks ja karedamaks — sõimas ehk urises ainult nagu vihane karu. Sest tal oli häbi, et ta oli armunud. Ta oleks oma tütarlast tahtnud kätele tõsta, teda kaitsta kõige kurja eest. Aga kuidas seda teostada, kui käed olid suured ja kõvad, ning võisid ainult haiget teha?

Ja seepärast ei saanud õrn, habras tütarlaps teda vastu armastada — seda suurt, metsikut, ürgjõulist meest. Ning tolleaegiste tütarlaste armastuse stiil, vool, mood ei olnud soodus säärasele karusele sõjamehe tüübile, nagu oli Jüri. Ideeline tütarlaps armastas kahvatut hingelist noormeest. Jüri pidi jääma soodsamat aega ootama, seni leppima ilma armastuse ja õrnuseta.

Seni kui me suvitasime Siberis, oli Aleksander Riias võitlussalke organiseerinud. Sotsiaaldemokraatlik partei, ainult kui propaganda ja rahuliste streikide partei ei rahuldanud tema avantüürlist hinge. See oli liig legaalne, liig vähe kardetav, liig vähe vandeseltslik temale. Ses parteis oli liig vähe pomme ja revolvreid. Ta otse joobus alati, kõneldes neist Riia avantüürest — tapmisist, röövimisist, kõlavama nimega eksproprieerimisist.

Isiklikult ei olnud Aleksander osa võtnud ei ühestki röövimisest ega tapmisest. Selleks olid tema käed ja küüned liig puhtad. Talle meeldis peaaesjalikult see pommide ja revolvrite ümbrus — see pommide romantika — magada öösi terve salgana koos lõhkevate ainete vahel ja oodata politseid. Eriti pakkus lõbu Aleksandrile astuda tänaval viisakalt linnavahi juure — teretada ja küsida kui viisakas peen-härra kunagi, kas teed või mõnd muud seletust, ning ise — hoida pommi taskus.

Eriti head pinda leidsid need terroristlikud „võitlussalgad“ lätlaste juures. Sealt valgusid nad ka eestlaste juure. Üks säärane Riia võitlussalk oli ka Tartu asunud lätlase Alfonsi komando all. Selle liikmed olid lätlased ja eestlased. Aleksander oli vist nende „vaimline juht“; sest see salk tundis enese Põhja-Liivi organisatsiooni osana. Nähtavasti andis Aleksander neile selle võimaluse; sest Jüri ja mina — me olime mõlemad „vähemlased“ ses Põhja-Liivi organisatsiooni keskkomitees. Me ei tunnustanud neid võitlussalke. Aga Aleksander palju ei küsinud säärasil juhtumisel meie otsust, ei tunnustanud demokraatilisest põhimõtet, vaid talitas „omavoliliselt“ diktaatorlikult, meile sellest ühendusest aruandmata. Ning ta kui enamlane pooldas ja aitas organiseerida neid võitlussalku, aga meiega töötas ta rahulik- sotsiaaldemokraatlikus vaimus.

Suuri asju see Tartu võitlussalk ei saatnud korda: sest neil oli hea vaiksuses Tartus logeleda ja Alfons oli arg mees. Ta

armastas rohkem hoobelda vägitegudega, misteised olid korda saatnud. Eriti armastas ta kuulsa „Riia Karli“ vägitegudest oma arvel kõnelda.

See „kuulus Karl“ käis vahel Tartu salga juures külas. See oli närviline ökitaja kõhn valgeverd noormees. Ta olevat mitukümmend politseinikku tapnud, kümneid ekspropriatsioon korraldanud, alati õnnelikult politsei küünte vahelt pääsenud: kas hulljulge hüppega aknast, kas mõne politseiniku surmamisega (tal oli hea käsi laskmiseks); kas „minestusega“, „langetõbega“ ehk muu kavaluse ja viguriga. Sageli oli tema püüdmiseks terve linnajagu politseiväest piiratud: Karl põgenes maja-katuseil tagaaetuna kuski läbi korstna alati õnnelikult. Ning politseinikud jäid „rumalaks“. Tartu võitlussalgas kõneldi palju huvitav-jubedaid legende Karli vägitegudest ning palju neist omandas Alfons endale.

Vähem kõnelesid sellest, et nad mõnikord kroonuviinapoe asemel sattusid ka mõne lesknaise vürts-poodi, sundisid sellel „käed üles tõstma“ ja viisid ka tema raha kassast. Ka vaikisid nad, et nad „eksproprieeritud raha“ sugugi igakord ausalt parteisse ei viinud, selle teinekord oma vahel jagasid ja ka „lõbusasti“ oskasid sellest elada.

Nood viimased tumedad täpped võitlussalkade tegevusest kainestasid ka Aleksandrit ning ta ei toetanud ega kaitsnud neid lõpuks enam nii innukalt. Ka Alfonsi minevik polnud ses suhtes sugugi

nii väga puhas. Oma vabanduseks kuulusid endid need Tartu võitlussalga liikmed lõpuks anarhistideks.

Alfons tahtis peaasjalikult vahva rüütli osamängida; sest ta armastas noort neitsit Tartu gümnaasiumist — kaheksanda klassi õpilast — Glasovskajat. Tütarlaps vastas talle terve oma noore ilmsüüta hingega. Tunnistas noormehe anarhistlikud ideed omaks, kannatas nende ideede eest — saades koolist ja perekonnast välja heidetud. Ta armastas oma „peigmeest“ kui jumalat, ohverdas talle oma kodu ja vanemad, pühendas oma nooruse ja vabaduse armastetu „kõrgele ideele.“

Selle romaani tõttu polnud Alfonsil aega, mahti ega isu „riskeerida“ Ta elas ainult oma armastusest ja „mineviku vägitegudest.“ Võitlussalk logeles omapead, sepißes väikesi intriige „seßsimeeste“ vastu. Muuseas on mees üs õudne-naljakas lugu noist intriigest.

Võitlussalk varastas Põhja-Liiviorganisatsiooni salatrükikoja ja peitis selle kuhugi ära. Aleksandril oli jällegi kord soodus juhus avaldada oma iseloomu erilisi kalduvusi; otsustada, talitada järsult, kiirelt, terroristlikult, türanniliselt.

Oli õhtupoolne aeg. Ei aimanud midagi erilist. Äkisti ilmus Aleksander ühe võitlussalga noormehega minu tuppa. Algas etendus. Aleksander keeras ukse lukku, ulatas võtme mulle, võttis revolvri taskust: — „Käed üles!“ — kärgatas noormehe peale, revolvri otsa noormehe rinnale hoides. Viimane ei hakanud ka

vastu, tõstis käed ja laskis endal sõjariistad ära võtta.

— Kus on trükikoda?

— Ma ei tea.

— Kes siis teab? Jäate siia seniks vangi, kui teate, kus on trükikoda.

Mulle seletas Aleksander:

Need lurjused on meie trükikoda varastanud. Terve pool päeva on see tüüp mind hullutanud, mööda linna endaga lasknud sõidutada – ühest korterist teise provotseerinud õiget peidukohta näitamata. Ta jääb siia vangi, seni kui ta mäletab, kuhu on trükikoda peidetud.

— Te võite minuga teha, mida tahate. Ka tappa, aga ma ei tea, kus on trükikoda.

Me läksime välja, jätsime noormehe vangi.

Järgmine lahing tuli juba Alfonsiga endaga pidada.

Ka Alfons provotseeriti minu tuppa. Kordus sama stseen revolvriga – „Käed üles!“ Aga Alfons ei kuulanud käsku, vaid haaras ka oma revolvri taskust ja kärgatas vastu: „Käed üles!“

Etendus ähvardas tõsiseks ja traagiliseks muutuda. Rumaluste ärahoidmiseks söötsin vahele. Naisel tuleb säärasel kriitilisel hetkel juba seisukorda päästa. Sest ei ole mõeldav, et mehed naise vaheleasumise järel veel hakkaksid revolvreid paugutama. Rehkendasin õieti. Terva intriigi ja konflikti lahendati vähemate shestidega – lihtsmate, kodusemate abinõudega – parlamentaarsemalt, mis muidugi ei meeldinud vägiteolistele anarhistidele ja avan-

tüürilisele Aleksandrile. Aga nad rahuldusid juba ka huvitava revolvri ja „kätetõstmise“ etendusest.

Muidugi saime trükikoja tagasi.

Põhja-Liivi organisatsiooniga ühenduses olid ka Tartu õppiva noorsoo organisatsioonid — keskkooli õpilaste-marksistide või majandusteaduse ring, üliõpilaste sotsiaaldemokraatilised organisatsioonid ja kaudselt ka kirjanduslik rühm „Noor Eesti.“ Keskkooli õpilased „marksisted“ — olid meie organisatsioonile ka tegelikult abiks kirjanduse varjamises ja laialilaotamises; lendlehtede trükkimises; organiseerijatena ja propagandistidena õppiva noorsoo seas. Tegevamad, väljapaistvamad neist olid — Nikolai Köstner (Selifan) ja Aleksander Oinas (Faust).

N. Köstner avaldas kalduvusi soliidseks majandusteaduse teoretiseerimiseks, mitte ettetükkivaks agiteerimiseks, ega organisatsiooni juhi osa etendamiseks. Ta oli tagasihoidlik, taktiline, ei olnud edev palju kõnelema ja teisist targem olema. Kuid tema arvamistega rehkendati palju enam kui mõne teise targutaja suurte sõnadega! Ta oskas oma väiteid soliidset ja mõjuvalt avaldada. Muidu mõjus ta oma ülespidamises arana ja kohmetuna; aga kui keegi seda kohmetust kasutades tahtis talle varbale astuda, ei lasknud ta seda sündida: sai enesest võidu, oli uhke ja iseteadev. Kui „seltsimees“ oli ta haruldaselt kodune ja omane — vastutulelik

osavõtja, avitaja — „ideaalne seltsimees“ nagu see oli meie idealistlikule ajale kohane.

A. Oinas oma temperamendi ja iseloomuga oli Köstnerile täieline vastand. Ta oli peaaegu haiglaselt enesearmastaja, võib olla ka oma õnnetu nime pärast, ilmutas suurt tahtmist juhi osa etendamiseks, targutas palju ja luges „väga palju.“ Vähemalt kõneles ja rõhutas igal soodsal momendil, et tal on vähe aega, peab palju lugema ja uurima, ning ta sai omale nimeks „Fausti.“ Kui „seltsimees“ oli ta samuti vastutulelik ja „armas“ ilma materjaalse egoismita.

Nad mõlemad — Köstner ja Oinas — olid keskkooli noorsoo seas lugupeetud, olid selle tegelikud juhid — teoreetilised marksistlikud „autoriteedid.“

Juba kaugemal meie organisatsioonist seisis „Noor-Eesti“ kirjanduslik rühm. Aga mõned neist võtsid aktiivsemalt osa revolutsiooni tegevusest, nagu Friedebert Michelson (Tuglas), kes oli siis juba Soome põgenenud; N. Köstner meie keskkooli marksistide rühmast ja üliõpilane Ferdinand Kull. G. Suits õppis Helsingi ülikoolis, oli rohkem legaalne poeet-revolutsionäär, kui pörandaalne tegelane. Vanem nooreestlane A. Kitsberg ei pidanud meiega mingisugust kontakti. Ta oli ainult kirjanik, kes kirjutas revolutsiooni mõjul „Tuulte pöörises.“ Bernhard Linde oli igatahes kontaktis meiega — andis meie omadele oma toas öömaja ning ei keeldunud ka mõnel muul juhtumisel vastutulelik olla.

Nooreestlaste meeleolu ei olnud vähem revolutsiooniline kui meil teistel nooril, ainult nad olid vähem poliitilised ja „majandusteaduselised“. Meie partei aga ei tunnistanud ilukirjanduslikke huvisid; nõnda tundusid meile ka „legaalsed“ nooreestlased ainult „kodanliste“ kalduvustega „kaastundjatena“. Nad olid küll meie sõbrad, igatahes mitte meie „omad mehed“ — marksistid, välja arvatud Tuglas ja Köstner.

Põhja-Liivi organisatsioon näis nagu arenevat, selle raioon suurenevat. Ka väljaspool Tartut oli juba organisatsioone tekkimas; sõlmiti sidemeid üksikute ustavate isikutega, kes oleksid võinud „tööle hakata“ ja „revolutsionääride instruktorite“ juhatusel uusi organisatsioone luua.

Valgas oli juba midagi kindlakujulisemat olemas. Raamatukaupmehed Karlson ja Raudsepp, samuti nende sümpaatilised abikaasad seisid lähedal revolutsioonilisele liikumisele ja võtsid ka tegelikult osa. Aktiivsemad olid Karlsonid. Nad olid juba „partei seltsimehed“ — olid sunnitud Valgast hiljemini põgenema.

Ka Pärnust tulid teated, et sinna oli vaja organiseerijat „revolutsiooni eriteadlast“; sest tegevuse põld olevat laialine, olles täiesti organiseerimata — terve suure puupapi vabriku „Valdhofi“ töölised, nõnda ka Sindi kalevivabriku töölised. Kõik alles värske, toores materjal, vastuvõtlik uuele õpetusele ja uutele ideedele

Hämaralt teadsid nad sotsialismist, olid midagi siit-sealt kuulnud, aga midagi lähemat ega kindlamat: puudusid kõnelejad — propagandistid-õpetajad, puudus ka „keelatud kirjandus“. Ning nad tahtsid kuulda uut õpetust

1905 a. oktoobri päevil oli olnud nende suurem väljaastumine — Tallinna pastori Hahni kotti ajamine. Tööliste naised olid juba kolm päeva pastori „viimse päeva tuleku“ kõnesid kuulnud, pattu kahetsenud, mehed, lapsed kodus toitmata ja elumajad koristamata jätnud. Nõnda tulid tahmased mehed otse vabrikust töö lõpul kirikusse kotiga ning pastor neid nähes, paha aimates põgenes käärkambri kaudu välja. Naised käänsid meeste nõudmisel koju tagasi ja keetsid neile kolme päeva paastumise järele jällegi sooja toitu.

Otsustati mind saata Pärnu „organisatsiooni looma“. Preester Värati poeg ja Jüri Vilms olid Pärnu kohalikud partei usaldusisikud, haritlased, kelle abil pidin hakkama tegutsema.

Oli juba hilissügise aeg. Õudne oli sõita sinna võõrasse tundmata linna säärase vastutusriikka ülesandega. Aga me olime ju väga iseteadvad ning ei kahelnud sugugi oma võimistes. Komitee oli otsustanud mind saata, ning ma pidin käsku täitma. Säärane oli partei distsipliin.

Pärnus hilissügisel.

Nõnda siis sõitsin suurel raudteel Valka; sealt — pisikesel üle Mõisaküla Pärnu. Valgas peatasin Raudseppade juures. Mulle meeldis Raudsepa noor põetud peaga sotsialismile kaastundev naine, kes kõneles pikantselt Võru murrakut, oli eriti sõbralik ja lahke „meie“ vastu. Soe ja kodune oli seal viibida.

Kuulates selle tuhablondi põetud naise elavat rõõmsat võru- murrakulist meeldivkõlalist jutuvadinat, kujuteles mulle Pärnu — see tööliste linn oma tahmase Valdhofiga eriti pimedana, võõrana ja õudsena.

Kas need polnud „kodanlised kalduvused“, mis peitusid hinges, kui tundsin kustki hoovavat perekondlikku soojust, mugavust, rahu, varjelust — kõike seda „põlatud väikekodanlist õnne“?

Õhtul edasi sõites tigusammulisel raudteel mõtlesin ja analüseerisin oma tundeid ning kahetsesin oma pattu.

Juba oli öö saabunud, kui sõitsin „Valdhofi“ vabriku torudest mööda. Neist kivimürakaist pidin võitma uut revolutsiooni massi ja väge. Tontlikult vilksatasid selle „tööliste vangikoja“ korstnate siluetid vaguni akendes. Rong peatas

nende ees. Viimane eeljaam Pärnu. — Kas aimab keegi kaasreisijaist vagunis minu sõidu otstarbet ja sihti, miks hiilin uudishimuliselt nende korstnate poole?! Ei olnud ju neil mingi põhjust aimamiseks, sest mul puudusid „mässaja“ igasugused välised tundemärgid, olles pikajuukeline punapõseline priske maatõugu tütarlaps. Haruldaselt „legaalse“ välimusega: „ei kahvtanud põski, ei põetud pead ega lohakaid riideid seljas“. Ning Pärnu linna jaama zandarm ja politseinik — miks peaksid mulle pöörama tähelepanu? Aga minu enese südametunnistus polnud puhas: ma hiilisin kahtlaselt nende poole. Kas märkisid minu tuleku?

„Ilmumise korteri“ aadress oli mul preester Värati juure. Tuli pimedas seda otsida. See oli õnneks jaama lähedal. Minu „revolutsionääri julguse“ peale vaatamata valdas mind siiski alati kohmetus ja argus tundmata inimeste juure nõnda sisse tungida. Preestri poeg — see suur Pärnu revolutsionäär, oli mind vastu võtmas. Ta oli sama kohmetu ja arg. Vist kartis väga. Tundsin, et ma ses rahulises väikekodanlikes majas sünnitasin üleüldse suurt ärevust. Sosistati, käidi kikivarval, piiluti hooviväravast tänavale: kas ei seiranud mind keegi. Ka minuga kõneldi sosinal.

See polnud sugugi mõnus. Mind valdas ahistav üksinduse abituse ja igatsuse tunne.

Tartus oli teisiti — seal ülikoolilinnas. Üliõpilased need „igavesed revolutsionää-

rid“ olid suutnud ka terve ümbruse peale julgustavalt mõjuda; seal polnud tunda seda väiklast närvilist politsei kartust, nurga taha piilumist ega sosinkõnelemist. Ka Tartu politsei ise oli harjunud nende üliõpilastega — igaveste mässajate ja käretegitajatega. Sealne politsei teadis ja tundis oma „mässajaid-üliõpilasi.“ Nende suuri sõnu ja ähvardusi ei maksnud väga karta. Pealegi oli ses rahulises väikekodanlises linnas vähe võimalusi ähvarduste täidesaatmiseks. Puudus see õige tööliismass — suurte tehaste tahmased parved. Tartu kingsepad, rätsepad, teised rahulised käsitöölised, üliõpilaste perenaised, linna vanapiigad, — muud rahulised kodanikud ja tädid ei võinud ometi moodustada aktiivist meeleavaldajate elementi, keda võis iga silmapilk tänavale meelitada punaseid lippe kandma. Mõnel erakorralisel legaalsel juhtumisel, nagu revolutsiooni teisel, kolmandal päeval, kui oli juba suur hädaohht möödaski — võis ka seda elementi tänavale ahvatella, nagu see õnnestas „suuril oktoobri päevil“ Tartu föderalistide — Peeter Speeki, Gottlieb Asti ja teiste õhutusel. Nad tulid siis tõesti tänavale oma revolutsiooni kohust täitma, „tööliste seisuse“ au kaitsma.

Pärnu oli hoopis teistsugune linn. Siin kohasid ähvardavalt „Valdhofi“ korstnad ja mitte väga kaugel „Valdhofist“ — Sindi kalevivabriku korstnad. See tahmane hulk, mis iga päev sinna sisse ja sealt välja valgus, ei äratanud usaldust rahulise kodanikusaksiku juures, samuti

ka politseivõimude juures. Ei võinud iialgi teada tundi, millal see hulk sealt korstnate vahelt ilmub äkisti lauludega ja lippudega. Ta võis seda iga silmapilk teha, selleks oli ta juba lihtsal koostöötamisel organiseeritud: oli vaja ainult paar sädet — paar lendlehte, paar ässitavat sõna sekka visata, hulk võis liikvele sattuda, ning linna vaikusele hädaohtlikuks muutuda.

Teisel päeval tutvustati mind Jüri Vilmsiga ja paari kindlama iseteadvama töölisega „Valdofi“ vabrikust, kelle kaudu võis organiseerimise ja kihutuse tööd alustada. Jüri Vilms oli Pärnu linna punase õppiva noorsoo juht, kes oli ka vabrikutöölise seas ühendust soetanud ja Põhja-Liivi organisatsioonile teed valmistanud.

Jüri Vilms oli oma „punasuse“ tõttu keskkoolist välja heidetud ning valmistas end nüüd eksternina küpsuse eksami vastu, olles selle kõrval ka Pärnu linna aktiivsem revolutsiooni tegelane.

Jüri Vilms oli täisvereline tugevat maatõugu noormees — väike koljat ja iseteadev pullike. Ta tundis oma füüsilist jõudu, oma suurt kogu ning oli julge ja ülbe — täis noore isase auahnust. Ta ei sallinud oma kõrval teist autoriteeti ses väikses Pärnus. Talle ei meeldinud sugugi, et teda juhtima oli saadetud tütarlaps. See haavas tema „mehe“ enesetunnet: naine ei või mehest „targem“ ega rohkem vilunud olla — ei või mingisugust juhtivat osa mängida. Ta püüdis seda mulle ka varsi tunda anda. Tema tugevad instinktid ei

lubanud talle naise emantsipatsiooni teoreetiliselt tunnistada: mees on tugevam, naine nõrgem, kes on mehele ainult ilusjaks ja kurameerimise objektiks. Ma aga tunnistasin tema ilmavaate tooreks — puhasverd kodanliseks, ning heitsin talle seda tõsiselt ette:

— Te ei tunne veel sotsialismi algmõisteid ega ideid. Te peate end veel palju kasvatama, et omandada sotsialisti psühholoogia ka naiste suhtes, — naist kui inimest mehega üheväärtuslikuks tunnistada.

— Seda ma ei suuda, — vastas Jüri Vilms kategooriliselt.

Ta ei suutnud end tõesti ses suhtes kasvatada. Tema kui „mehe“ erootilised instinktid olid sedavõrd võimsad; sotsialismi ideelised selletaolised teooriad ei suutnud tema hingeni tungida, mis oleksid talle võimaluse annud ka oma kaastegelase naise peale neutraalselt-inimlikult vaadata. Ses suhtes oli ta korporant.

„Seltsimehed“ Tallinna ja Tartu rühmades, samuti ka Siberis ja Peterburis olid loobunud igatahes sellest labasest flirdi ja kurameerimise vahekorrast, nendega oli juba lihtne, hea olla, kus iga silmapilke ei tuletatud meele mehe- ja naisevahelist sugu-vaenulist eralduvust. Seal ei puudunud ka romaanid; ning neist tekkisid ka abielud — idealistlikud vabad abielud loodud vastastikusel usaldusel ja austusel. Kui püsivad olid need noored sotsialistlikud ideelised abielud ja milleks kujunesid nad viimaks reaktsiooni ajal —

jätan siin lahendamata. Oma loomise ajal olid nad igatahes ilma valeta puhtad.

Jüri Vilmsi peitmata instinktid tundusid toore dissonansina meie noorte, äsja loodud arusaamisele ja ideaalidele. Tema vaated oleksid nagu rüvetanud meie puhast usku.

Tööliste koosolekuil püüdis ta samuti väga läbipaistva tendentsiga oma kui „mehe“ arvamist ja üleolekut avaldada, minuga ägedalt vaieldes. Märkasin sääraseil juhtumisel sageli muhelusi tööliste huulil.

Tööliste endi seas ei märganud ma iialgi umbusaldust minu kui naise vastu. Neil ei tekkinud küsimustki: kas naine või mees. Igatahes oli naisel tol romantilisel ajal suurem mõju tööliste massile kui mehel. Eriti noorel naisel. Nad hakkasid teda jumaldama, uskuma temasse kui kõrgemasse olevusse, läkitatud kustki teisest ilmast neid rõhutuid ja vaevatuid päästma. Ikka see Jeanne d'Arci võluv mõju. Säärane mõju oli Ida Põdderil Kroonlinnas, Alma Ostral, Amalie Until. Kõige kiiremini suutis noor naine sütitada, vaimustada, hingi võita ja massi oma järele veedelda. Igatahes tol riskeerival põrandaalusel ajal. Noor tütarlaps oli valmis kannatama, — oma vabaduse ja elu jätma võideldes selle koredate- ja villiskätelise hulga lunastuseks, et neid viletsusest ja vaevast aidata välja parema ja kergema elu järjele. Kui tütarlaps seda juba julgeb, siis peaks neil tugevail mehil olema häbi veel kõhelda ja viivitada. — Nõnda sisendatult,

võlutud läksid nad sinna, kuhu käskis see „jumalast läkitatud neitsi.“

Jüri Vilms ei tunnistanud naise sää-
rast võluvust, kui juhtijaks on määratud
mees. Oma võistluse tuhinas avaldas ta
erilist aktiivsust ja energiat; sest olid jõu-
küllased tema noored tugevad lihaksed.

Aga siiski, miskipärast ei suutnud ta
võita usku endasse: oli see kõik ehtne —
tema revolutsiooni vaimustus ja sotsia-
lismi ideede tunnustus? Kas ei olnud see
rohkem auahne tahtmine juhtida? Ener-
giat, julgust ja demagoogilist annet oli tal
selleks. Oktoobri liikumine oli ta alles
„kodanlusest“ välja raputanud. Tal puu-
dus revolutsioonieelne romantiline ekstaas,
andumus, fanatism, idealism ning eba-
goistlik seltsimehelikkus. Ta jäi „legaal-
seks“, reaalseks, maiseks, „põranda alla“
tulemata; seepärast tundus ta võõrana,
mitte „meie perekonna“ liikmena. Ta oli
peaasjalikult agitaator, aga legaalne.

Mulle muretseti korter agulisse vaese
õmbleja-vanapiiga juure pööningukambri.
Mul oli seal hea olla. Ei või ema paremini
hoolitseda tütre eest, kui see vanapiiga
minu eest.

Nende „ärkamata“ hingede juures
tundsin esese uuesti samas õhkkonnas,
mis valitses Tallinna tööliste juures enne
oktoobri päevi. Uus noor, täis usku ja
ja lootust. Seesama romantika — sala-
pärased kokkutulemised sügise pimedail
õhtuil, hiilivad sammud, argsed pilgud.

Kuid ühises „palvetunnis“ lahtus õudus ja kartus, olid unustatud zandarmid ja politseinikud, särasid silmad uues usus, võidulootuses, parema tuleviku nägemuses: — Me läheme, raiume ja võidame; meil on tugevad rusikad — tööliste rusikad, meie vaenlased peavad varisema nende hoopide all!

Ja siis kogusid pööningukambri vanapiiga juure valitud naistöölised, peaasjalikult õmblejad. Naistega oli minu kõnelemine — intiimsem, südamlikum, ekstaasilisem, tundmusrikkam. Me mõistsime üksteist lõpuks ikkagi paremini ja sattusime ka kui inimesed üksteisele lähemale. Nad andusid fanaatiliselt, pimedalt uskudes ja olid otsustaval silmapilgul palju vähem kaaluvad, kui nende kaaslastemehed. Ekstaasis ei tunnenaine argust — ei hooli oma elust ega omakseist — kui ta usub.

Need südamlikud kõnelemised vaikes pööningukambris täis ülevat meeleolu, puhasmeelist usku, anduvust, enesesalgamise tahtmist on minu ilusamad mälestused Pärnus hilissügisel, kus ise päeval hoidsin enese vangis vanapiiga õmblusmasina juures lugedes ja täienedes majandusteaduses ja sotsialismi teoorias. Öhtul riietudes lihtsa töölisena pearätikus, laskusin pööningult, hiilisin poriseil tänavail koosolekuile.

Töö edenes. „Valdhofi“ tööliste mass oli vastuvõtlik. Organisatsioon laienes ja kõvenes.

Juba olid ka Pärnu politseivõimud seda uut rahutust ja käärimist, neid öhtusi

hiilimisi haistnud. Nad ärkasid oma väikelinna rahulikust uinakust ja loidusest — hakkasid närvlikkust avaldama, vastu tegutsema. Nende kõrvu oli tunginud ka teade ühest naiskihutajast, kes ajavat mäsama töölisi, olevat põhjuseks, et Pärnu linn minetanud oma endise julgeoleku.

Nõnda hakati eriti kahtlasi naistüüpe valvama. Lõpuks määrati minu kinnipüüdmise tasuks sada rubla.

Olin haavatud, et Pärnu võimud mind nii madalalt olid hinnanud.

Kasvavad hädaohud ei langetanud sugugi meie meeleolu. Just ümberpöördukt — ergutasid ja virgutasid energilisemale tegevusele, tahtmisele — veel rohkem riskeerida, oma varjatud vaenlasega veel suurema hooga maadelda, teda tüssata ja ärritada. Kasvas uljus, vähenes argus, kasvas võitlusehimu, kõvenes usk ja fanatism. Tekkisid uued rühmad, koosolekud muutusid sagedamaks ning Jüri Vilms oli väsimata.

Preester Värati pojast polnud suurt asja — oli liig aeglik ja hiilis liig kahtlaselt oma ümber, sellega meile rohkem kahju kui kasu tuues. Säärane arg veri võis alati väga kaasakiskuvalt ja närviliselt terve koosoleku peale mõjuda — saada hakatavaks. Revolutsionääri esimene voorus peab olema igatahes julgus.

Ka tutvustas mind Jüri Vilms ühel õhtul Pärnu keskkooli organisatsiooniga, mis oli õieti tema loodud. See oli arvurikas rühm, kus olid esitatud nii noor-

mehed kui tütarlapsed. See oli sotsialistlik rühm, ning Jüri Vilmsi antifeministlikud instinktid pidid sotsialismi teooriale järele andma — neid tütarlapsi noormeestega üheõigusliseks tunnistama. Ta tegi seda sunnitud teoreetiliselt; tegelikult jäi ta oma arvamise juure.

Õhkkond — meeoleolu nende noorte seas oli igatahes teistsugune kui tööliste juures. Siin tundus rohkem isiklikku idealismi, intelligenti loobumust materiaalsest egoismist — tahtmist ohverdada, anduda ideele, romantiliselt kannatada selle idee eest; seal tööliste juures oli rohkem reaalist tahtmist saavutada materiaalselt eluparemust oma isiku kasuks: võidelda oma igapäise elu parandamise, toidu, riiete murede vähendamise ja raske töö kergendamise eest. Siin noorte õpilaste seas maailma paranduse joovastus, selle inetuse, tigiduse ja õiglusetuse kaotamine; poeetiline, usuline ekstaas luua uut ilusamat ideaalsemat elu täis armastust ja headust isiklikust kasust loobudes. Seal tööliste seas — saavutada neidsamu materiaalseid paremusi, mis on rikastel — haritlasil ja kodanlasil; hävitada kuristik rikaste ja vaeste vahel — riietuda, süüa, elada sama hästi ja teha kerget tööd.

Järelilikult oli sotsialist-haritlane tööliste õpetaja ja juht — idealist, loobudes materiaalseist kasudest ja isikliku elu mugavusist: ohverdades, andudes, elades ligemiste — tööliste kasuks. Seda nõudis siis haritlane eneselt; seda nõudis temalt

ka tööline — „õpilane.“ Tööline aga ise nõudis endale just seda materjaalist isikliku elu paremust, millest pidi loobuma haritlane — oli materjalist; ning tal oli „õigus“ seda nõuda; sest ta oli oma eluaeg viletsuses elanud. Ning seda õpetas töölisele see sotsialist-haritlane-idealist — olla materjalist.

Tol revolutsiooni pörandaalusel ajal avaldus see tööliste materjalsus pehmendatud kujul. Nende viha ja kadedus ei olnud veel nii kõrgele kruvitud: minna hävitada, tappa kõik kodanlased, haritlased ja hakata ise nende asemel elama. Ei! nad tahtsid ainult vähendada kuristikku — tõusta ise kõrgemale ja neid sealt kõrgelt madalamale tõugata, et sünniks tasakaaluline inimlik õiglus ja väheneks see kisendäv ülekohus.

Aleksander — Põhja-Liivi organisatsiooni „diktaator“ ilmus oma ridu üle vaatama, neid oma poolt virgutama ja õhutama. Ta jäi rahule tehtud tööga ja saavutatud tagajärgedega. Ka Jüri Vilms oli rahuldatud, et ilmus „mees,“ kellega võis soliidset ja tõsiselt kõigi nende asjade üle kõnelda ja oma teenuseid Pärnu organisatsiooni loomises rõhutada.

Meie riigialuste õonestamise töö pörandaall muutus igapäevaga põnevamaks; sest valve meie järele võttis ka igapäevaga energilisema kuju. Kuulujutude järele leidis palju õnneotsijaid, kes soovisid minu pea pealt sada kuldrubla teenida, ning Põhja-Liivi organisatsiooni

keskkomitee otsustas mind Pärnust ära kutsuda.

Oli õieti kahju lahkuda; sest tundsin seal jällegi seda revolutsiooni-eelist värsket meeleolu, usku, idealismi ja romantikat, veel mürgitamata reaktsiooni tüdimuse ja väsimuse eelaimusest. Need minu uued seltsimehed olid mulle juba omaseks saanud: ühine hädaoht oli meid lähendanud ja köitnud. Oli nagu häbi nüüd üksi põgeneda selle hädaohtu eest, jättes oma kaaslasi saatuse hooleks, mis võis kergesti lõppeda kõigile vabaduse kaotusega. Aga seal usutas mind üks ärksamatest Pärnu organisatsiooni juhtivaist töölisist „seltsimees“ (Martinson*):

— Teid peetakse meie kihutajaks ja ässitajaks, teid ootab meiega võrreldes palju rängem karistus. Olite juba enne pagulane, langete teist — õieti kolmat korda nende küüsi, olles retsidivist. Teile juba keegi armu ei anna, ning ka kõik meie „patud“ peate oma kanda võtma. See on kahjulik üleüldisele asjale ja ülekohus teie enda vastu nõnda rumalasti meelega joosta hädaohtu — ilmaasjata lasta end vangistada, kui te mujal võite kasulikum olla. Te peate ennast hoidma: teiesuguseid on vähe, aga meid on palju. Olete juba küllalt kannatanud meie eest.

Tema kõneles ka teiste tööliste — minu uute seltsimeeste nimel. Niisugused idealistid ja sõbrad olid nad siis.

*) Peterburis 1917 aasta revolutsioonil ägedam enamlane tähendas, ta olevat minu õpilane

Ma lahkusin. Teadsin, et see oli viimane juhus veel puhtast südamest anduda noile ideedele, mis pidi inimsugu vabastama toorest egoismist ja omakasu püüetest — viimast korda oma ümber tunda vastuvõtlikke hingi, usklikke meelitäis usaldust ja endsalgavust.

Aleksander oli otsustanud saata minu asemele Helsingist Amalie Unti, kes pidi Pärnus tööd jätkama. Jällegi naise, kuna naise pea peale oli juba sada kuldrubla määratud. See oli õieti Amalie Unti hukatusse meelitamine.

Teine Riigivolikogu.

Oli see novembri lõpul, oli see detsembri algul, ei mäleta enam hästi, kui romantilisest Pärnust salapäraselt lahkusin, moonutatud riides, ettevaatlikult hiilides zandarmest ja muist kahtlasist isikuist mööda, kadudes vaguni. — Seekord pääsin vangikojast. Kui kauaks? Tagasi sinna? Ei, kui see karikas läheks mööda! Aga see ei lähe mööda. Kui õnnestas täna neist mööda hiilida, neist seni oma öömaja varjata, siis võib see juhtuda homme, ülehomme. Ning harilikult öösi. Vali koputus, äge kellatõmme, ning möödapääsemata on sinu saatust, aga praegu jõuan kindlasti õnnelikult Tartu ja seal elame jälle mõni aeg ning katsume saatust.

Juba Tartu jaamas oli hajunud salapärane. Pärnu meeoleu. Liig reaalne. Ei tulnud meelegi jaama zandarmele tähelepanu pöörata ega spioone otsida. Siis polnud minu pea enam „kroonitud“ sajalise kuldrublaga. Tundsin enese üsna legaalse liht-surelikuna.

Tartu „seltsimehed“ Põhja-Liivi organisatsiooni liikmed olid ka vaheajal muutunud. Teise Riigivolikogu eelseisvad valimised olid nad ideaalsest pörandaalusest

välja ahvatelnud reaalsesse poliitika võitlusse — ahvatelnud kompromissile. Oli moodustatud mingisugune poollegaalne rahvusvaheline valimiskommisjon — käremeelne blokk sotsiaaldemokraatidest, sotsialismile kaastundvaist, ning lihtsalt käremeelseistühise Riigivolikogu kandidaatide nimekirja kokkuseadmiseks ja läbiviimiseks. Meie kompromissi-vastane enamlane Aleksander istus selles komisjonis ning oli selle aktiivsem liige. Nagu igalpool.

Tartu professorid tundsid erilist huvi selle komisjoni vastu. Olid väga käremeelsed — ootasid ja lootsid. Komisjonis istus ka professor Rostovtsev, kes ei suutnud oma suurt huvi sugugi taltsutada, näha end kandidaatide nimekirjas ja siis Riigivolikogu saadikuna. Püüdis agar ja radikaalne olla, püüdis meie sotsiaaldemokraatide kihutajate vastu erilist õrnust ja tähelepanu osutada. Kutsus meid oma külalisõhtuile, pakkus öömaja ja kostitas lõunatega. Aga tal olid võistlejad, nähtavasti tugevamad temast, nagu prof. Salland, kelle radikaalsusse ja otsekoheksusse oli ehk rohkem usku, ning kes ei püüdnud erilise „silmi tegemisega“ meie juures omale teed tasandada.

Veel oli üks ebamäärane tüüp ses komisjonis, keegi Sindelmeiser — väga aktiivne, agar ja paljuteadev. Kelle kaudu ta sinna sattunud, ei mäleta enam. Vist oli ta midagi ülikooli juures, kas assistent või muu lektor. Ebamäärane oli tema rahvus, — kas sakslane, segaverene slaavlane, või juudi tõugu; sama ebamäärane

tema meelsus ja ülevalpidamine. Tunnistas end vist sotsiaaldemokraadiks ja püüdis meiega lähemat kontakti saavutada, aga tema kavalad silmad, irooniline naeratus — kõik see äratas meis kahtlust ja me otsustasime temaga ettevaatlikud olla.

Meile ei meeldinud õieti sugugi see kompromissiline valimiseeltöö kompromissilisse Riigivolikokku oma puuduliku valimisõigusega. Olla ortodoksaalne, puhasvereline, ebakompromissiline — oli meie ideaal. Eriti Aleksandri ja teiste enamlaste ideaal. Kuid olles järjekindel pidid tunnistama, et igasugune parlament, kõige demokraatlikum riigiesitus on kompromissiline. Ainult tööliste diktatuur võib rahuldada järjekindlalt õigeusklikku sotsiaaldemokraati enamlast; sest vähemlased tunnistasid demokraatlikku — kõiki klasse esitavat vabariiki seks ülemineku ajajärguks, mida oli vaja ettevalmistuseks sotsialistlikule korrale. Seepärast nimetasid enamlased vähemlasi kompromisslasteks — opportunistideks.

Aga tolle Tartu bloki asutamisest võttis ortodoksaalne enamlane Aleksander-võitlussalga vaimline juht, tööliste diktaatori jutlustaja — ise organiseerivalt osa, muutus kompromisslaseks „kodanlaste“ kaastöötajaks. Ning ta ei tunnud end seal sugugi nii väga võõrana ja klassivihaseks, kes oli ainult tööliklassi huvidega varustatud. Olin üleüldse tähele pannud, et ta tundis end legaalses „kodanlises,“ eriti ilusas ja rikkalikus ümbruses palju rohkem kodu, tundis end parematujulisena kui pörandaalus-

ses korratumas, lohakas, ebakoduses ümb-
ruses. Oma eluliste huvidega, kalduvus-
tega ja instinktidega oli ta ikkagi korporant,
maniküüritatud elumees, härä tsilindris.

Ägedate läbirääkimiste, sõelumiste,
kauplemiste järele saadi valmis lõpuks see
käremeelsete bloki kandidaatide nime-
kiri, ametliku nimetusega: „rahvameelsed
kandidaadid valijad.“ Nende Tartu linna
kandidaadid olid: Lui Olesk, A. Hanko,
prof. Šalland ja Eisenschmidt: Liivi-
maalt — A. Hanko Kambja kihelkonnast,
Peeter Hellat — Sangaste kihelk., Hans
Pöogelmann — Paistu kihelk.

Kõigi nende eest tuli meil kihutustööd
teha. Aga oma südametunnistuse järele
võisime ainult Hans Pöogelmanni kui ainsa
enam-vähem ortodoksaalse sotsiaaldemo-
kraadi eest agiteerida.

Peeter Hellat sõitis sel puhul ka maale
Sangaste — oma koju, kus oli tal talukoht,
mis andis talle õiguse seal kandideerida.
Kuivõrd populäärne oli ta oma kodukohas,
ei tea öelda. Vähe oli ta seal liikunud,
vähe tunti teda seal isiklikult. Ning kui
palju tunti tema „Tervise õpetust“ oma
kodukohas, ei tea ka öelda. Selle vastu
oli J. Tõnisson ses ümbruskonnas „oma
mees“ — keda tundsid, keda uskusid talu-
nikud kui oma kasude kaitsjat.

Peeter Hellat lootis meie sotsiaaldemo-
kraatide kõneosavuse peale ja uskus meie
sisendavat mõju massile, mis oleks võimal-
danud käremeelsel blokil võidule pääs-
mise. Läbisõidul pani meile seda väga

südame peale ja ähvardas oma läbikukumise meie süüks rehkendada.

Meil endil aga polnud õiget usku selle bloki võidusse. Selle vastane partei—eduerakond — võis legaalselt kui riigivalitsuse poolt registreeritud erakond avalikult oma kasuks kihutustööd teha, sest „seal“ — Peterburis — hinnati meie Tõnissoni parteid Vene konstitutsionalistide - demokraatide (kadettide) parteist parempool — tunnistati riigiustavaks parteiks, kuna esimeses Riigivolikogus liitus Tõnisson oma kaaslastega Vene kadettide parteiga. Viimasele (vene kadettide parteile) riigiebaustavale parteile keelduti nüüd tema olemisõigus ning ta suruti samuti „põranda alla“, ja pidi oma valimis - eelkihutustööd pool legaalselt tegema. P o o l legaalselt, sest nende tagakiusamine oli siiski võrdlemisi sotsialistlikkude parteidega üsna ilmsüütu ning keegi neid vangikodadega ei ähvardanud.

H. Pöögelmann muidugi ei jätnud juhusst tarvitamata „Homnikus“ Tõnissoni riigiustavuse peale tähelepanu pöörata: Tallinnas ajas politseimeister eduerakonna koosoleku laiali end vabandades: „Me teame, et teie kadettidest paremal pool seisate ja meil pole midagi selle vastu, et teie oma põhjusemõtteid arutate ja seletate, aga et teie koosolekust teised pahempoolsed erakonnad nagu kadetid osa võtavad, pean koosoleku lõpetama.“

Tõnissonil kui eduerakonna liideril enesel polnud õigust teise Riigivolikokku kandideerida Viiburi üleskutse allakirjutamise pärast. Ta oli nüüd ühes teiste

allakirjutajatega uurimise all ja ootas kohut. Nad kõik olid vene valimisseeduse järele selle kandideerimise õiguse kaotanud.

Tartumaal vähemalt oli Tõnissoni erakonna kandidaatidel lootust võita. Need olid Tartu linnas: Dr. Koppel, adv. Rütli, Karl Parts, Dr. Schulzenberg; Liivimaalt: Adv. Lõo, Anton Jürgenstein ja teised. Otsustas siin lihtne häälteenamus, ning polnud karta käremeelse kandidaadi läbipääsemist, mis oleks võinud juhtuda proportsionaalse valimisviisi juures. Tartumaa kui suurmaapidajate ja käsitööliste maa ei avaldanud erilist närvlikkust ja käre dat kärsitust: parem kui kõik sünnib rahulisel seaduslikul alusel – kõik uuendused ja parandused. Sel alusel seisab J. Tõnisson ise, ning see on ikka üks kindel alus. – Nõnda tartlane.

Valimiseelne kihutustöö sellesse Vene Riigivolikokku polnud sugugi vähe äge: võideldi nagu oma enese asja eest. Me – sotsiaaldemokraadid aga püüdsime oma lendlehis „massile“ selgeks teha, et kõik see valimine ja Riigivolikogu on lihtne jant, tsaarivalitsuse prügiheitmine rahva silma. – See valimiseõigus on puudulik, ajutine, kaudne ja töölisteklass ei tohi seda oma klassi seisukohalt võtta kui midagi, millega võiks leppida. Tööliste sotsiaaldemokraatide nõudmised on endised: demokraatlik vabariik, üleüldine, otsekohene, salajane, proportsionaalne valimisviis. Praegu tuleb teil aga alles valijaid valida, kes teie eest valivad saadikud

Riigivolikokku. Ning valige neid valijaid, kes lubavad hääletada käremeelse bloki eest, kus nimekirjas on ka meie sotsiaaldemokraat H. Pöögelmann ning Tallinnas koguni kuulus adv. Sokolov.

See blokk on kompromiss, hädaabinõu valimiste momendiks; Riigivolikogus lähevad nende teed lahku. See ei pea teie klassiteadvust kõigutama. Me jääme truuks oma nõuetele, meie kohus on revolutsiooni süvendada, et kukutada endiselt püsiva tsaari isevalitsuse ning lõpetada mängu rahva esitusega – Riigivolikogus, keda valitsus võib iga silmapilk omavoliliselt kokku kutsuda ja jälle laiali saata.

Tõnisson vaatas sotsiaaldemokraatide peale kui kergemeeliste poisikeste ja plikade partei peale, kellega ei maksnud tõsiselt rehkendada. Tema toon nende vastu oli alati ülbe ja üleolev. Ka ses valimiseelses võitluses pööras ta oma nooled ühes oma abilistega eriliselt „käremeelsete“ vastu, kellega kui tõsisemate vastastega tuli juba rehkendada. Ta ei jätnud neist kedagi salvamata. Nõnda kirjutas ta Pee-ter Hellatist:

„See on otse kardetav iseloom, kes kirglike auahnuse ja hirmsa isikluse kihutusel, mida ka tõsine asjatundmus juhtimas ei ole, jõledusi ära võib teha, mis rahvale ja maale kõige suuremat kahju tooksid.“

Ning prof. Šallandi kand. puhul küsib ta: „Mis läbi on ta Eesti rahva tundmist üles näidanud? On ta need rahva hädad ja viletsused kaasa elanud?

Selle peale vastab J. Jans „Hommikus“ ja küsib eduerakonna kandidaatide puhul: — Mis läbi on need härrad Eesti rahva tundmist üles näidanud? Ainult selle läbi, et nad eestlased on? Seda on vähe. Võõra rahva liikmed selle vastu avaldavad tihti hoopis sügavamat rahvaste elu tundmist ja seisavad selle läbi ka meie rahvale kaugelt ligemal, kui rahvuslise hullustuse kätte langenud mehed.“

Nõnda oli J. Tõnisson riivanud sots.-dem. nõrka kohta — nende ebarahvuslust ja Vene orientatsiooni.

Sest samuti küsis „Postimees“ adv. Sokolovi*) kandidatuuri puhul:

— „Te tahate oma sala erakonna kasu pärast kõik ära saherdada, mis rahvale alles rahva väärtuse ja jõu annab.“

„Hommik“ küsis. „Mis see meeletu karjumine õieti tähendab? Mis oleks Eesti rahval kallimat kaduma läinud, kui adv. Sokolov Lõo asemel Riigivolikogusse oleks pääsenud? . . . Surematu naeruvääriline oleks see inimene, kes Lõoga (kui seltskonna tegelase ja inimesega) Sokolovi vastu välja julgeks astuda. Viimane on ilmakuulus advokaat. Oma vaimuannete poolest on ta (Lõo) Sokoloviga võrreldes kehanenud viletsus.“

Rahvuse küsimuse puhul veel tähendas H. Pöögelmann „Hommikus“: „Rah-

*) Adv. Sokolov oli kuulsaks saanud poliitiliste protsesside kaitsmise läbi. Ta oli Tallinnas kauemat aega advokaat olnud. Oli enamlane-sots.-dem., Kerenski valitsuse ajal andis välja kuulsa esimese päevakäsu sõjaväele.

vuslased ütlevad: ilma rahvuslise kultuurita ei või elu saada, olla ega edeneda. — Kui halepisi ke, kui armetu kitsas peab ometi inimese arusaamine ja silmaring olema, kes meile tõendama tuleb, et ilma rahvuslise kultuurita elu saamine võimata olla.“

Peeter Põld nimetas käremeelseid roomajateks sotsiaaldemokraatide ees, kahepaikseteks, jõuetuteks: „Käremeelsed“ sotsiaaldemokraatidele meelega teha tahes, on meie rahvuslisi püüdeid porisse tallanud, meie tundeid isamaa, oma keele ja vaimuvara vastu rojastanud. (Vanemuise avamise puhul, emakeelsete koolide puhul.) Nüüd tulevad need mehed kui eestlased teie ette. —

H. Pöögelmann jälle süüdistas „Homimikus“ eduerakonda tema tagurluses, „kes on ennast avalikult ja tungivalt nende jõudude killameheks tunnistanud, kelle najal senini avalikult ainult Balti sakste mustad vabadust nõudva rahva vastu võitlesid . . . Sakste parteist ei maksa jutugi teha — on selleks liig must. Mitte palju parem pole Tõnissoni partei.“

K. Raud (Rei) nimetab Tõnissoni poliitiliseks kaardimooriks.

Säärane oli see „äge“ valimiseelne võitlus teise Vene Riigivolikokku pääsemiseks nende kahe erakonna ja voolu vahel. Eduerakond vähemalt toonitas rahvuslust, vähemalt oli tal mingi positiivne idee, mille eest tahtis võidelda, ja mil oli valijate silmis väärtus. Sotsiaaldemokraadid ei saanud avalikult oma sotsialismi ideid vastukaaluks tuua ja see-

pärast jäi neile üle ainult vastaseid tagur-
luses süüdistada, ise võlgu jäädes oma
positiivsed ideed. Ning lõpuks tuli ju või-
delda terve käremeelse bloki eest, kellele
mitmele neist sotsialismi ideede oma-
mine polnud sugugi meelt mööda.

Nõnda siunasid meie põrandaalused
sotsialistid bloki kandidaatide ja ka vali-
jate massi puhul, kes seisis kõik tööliste
klassi psühholoogiast väga kaugel. Terve
asi oli ainult meie vaadete ja tunnete rik-
kumine — see kompromiss „kodanlastega“
ja legaalne kihutustöö. Ainult tööliste
saadeti lendlehti „õige värvi ja sisuga.“

„Postimehe“ valgustusel olid käremeel-
sed roomajad sotsiaaldemokraatide ees,
aga meie sots.-dem. ise oma rahvuse
salgajad, rahvuse tunnete porisse tallajad
— Vene orientatsiooni poolehoidjad. Nagu
sotsiaaldemokraadid „Hommikus“ „ava-
likult“ oma arvamisi avaldasid poleemikas
Tõnissoniga, ei võinudki meid teisiti mõista.
Võib olla, olime tunnetes ja instinktidega
suuremad rahvuslased ja šovinistid
koguni, kui Tõnissoni mitmed kaaslased
— suurnikud ja ärimehed, kelle egoistlikud
oma-kasu huvid on alati rahvushuvidest
tugevamad ja valdavamad olnud. Aga me
olime oma sotsialistlikud vaated samuti
omandanud venelasilt ja juutidelt, nii teo-
reetiliselt kui praktiliselt, mis võis rikkuda
ja pimestada põhimõttelisis vaidluisis meie
rahvustundeid ja instinkte. Venelasil ja
juutidel oli kasulik oma instinktide seis-
kohalt eriti suggereerida meile väikerah-
vastele internatsionaalseid tundeid. Vene-

lasil—oma Suurvene instinktide seisukohalt ja juutidel oma „internatsionaalse rahvuse“ instinktide seisukohalt

Eesti valijad ei leidnud siiski oma esitajaiks kõlbulised olevat — ei prof. Šallandi ega adv. Sokolovi. Liivimaalt pääsid Riigivolikokku eduerakondlased — Karl Parts ja Anton Jürgenstein; Eestimaalt käremeelsed — Tõnis Jürine ja Mart Murten; tööliste saadikuna P. Pärn.

Peeter Hellat ei annud meile andeks, et me tema olime läbi kukutanud. Eriti vihane oli ta Aleksandrile; sest viimane oli teda Peterburis kui pahempoolist käremeelist „kodanlast“ alati osanud osavalt kasutada kas sots-dem. partei kasuks raha välja tingida, kas korterit või muud abi ja toetust nõutada. Vastutasuks ei osanud Aleksander tema kasuks kihutust korraldada.

„Hommik“ leidis oma kaotusele tröösti: „Kui pahempoolistel võimalik on lahtiste kätega ja sidumata suuga edulastele vastu astuda, siis praegusegi valimisseaduse juures jääb eduerakonna suuruselt Tartus ainult mälestus järele.“

20. veebruaril 1907 a. avati teine Riigivolikogu. See oli oma koosseisus veel pahempoolsem kui esimene. Sotsiaaldemokraatlik fraktsioon üksi oli 48 liiget suur. See oli muidugi soliidne arv poliitsei valve all korraldatud valimiste, kaudse, tsensusliku majorideelise valimisõiguse juures. Äärmisel paremal tiival istusid ainult 127 saadikut.

Meie Tallinnamaa saadikuist astus Mart Murten sots.-dem. franktsiooni, aga P. Pärn jäi erapooletuks, ning T. Jürine ühines Vene kadettide fraktsiooniga. Oli oma ette mees, esines seal oma isikliku maaseaduse eelnõuga, teiste Eesti saadikutega kokku rääkimata: Eestimaale sündivat üleüldine semstvo seadus väga hästi.

M. Murteni sotsiaaldemokraatlusse polnud meil õiget usku. Sel puhul muigati. Ta ei sobinud kuidagi nende raamidesse. Aga otsustati teda kui Riigivolikogu liiget kasutada, tema kaudu ühendusi sobitada ja informeerida. Ta oli ka vaikne kahjuta liige, ainult kaashääletaja. Meil oli küll piinlik Vene „seltsimeeste“ ees, et meil polnud võimalik saata iseteadvamat, silmapaistvamat sotsiaaldemokraati eestlast Riigivolikokku.

Pahempoolne Riigivolikogu avaldas tahtmist positiivseks tööks. Ka „Postimees“ ei ülistanud enam saadikute „ilusaid kõnesid;“ ta leidis koguni nende vähenemise vooruse olevat: „Sõnade tegemine Riigivolikogus hakkab vähenema“ kirjutas ta.

Parem tiib oli aga töö vastu. Eriti „Tõsised Vene mehed“ oma liideri Purishkevitchiga, kes eitasid parlamenti Vene maal ja nõudsid endist absoluudist tsaari isevalitsust. Nende taktika oli takistada tööd; kas kärategemisega, igasuguste obstruktsioonidega, „olid koguni viledega varustatud — valmis iga skandaali peale, et aga kiirustada selle vastiku kogu laialisaatmist, kus neil tuli avalikult kuulda tsaarivastaseid mässi kõnesid“ isikute

suust, tunnistades end otsekohe sotsialistideks, ning politsei ei võtnud neid jalamaid kinni ja ei saatnud vangikotta. See oli hukatus Venemaale see kuulmatu vabadus. Nende närvid ei kannatanud neid näha vabadena — neid juute ja üliõpilasmässajaid, keda nad olid harjunud oma pogrommidega hirmutama. Üleüldse tõi skandaalihinuline Purishkevitch oma mürgeliga palju elavust ja lõbusat tuju sekka, mis vähendas üleüldist traagilist pingutatud meeleolu--saada täna-homme laiali saadetud.

Keegi muidugi ei uskunud, et Riigivolikogu jääb laiali saatmata. Selleks valitses Stolõipin Venemaad. Tema teadis, kuidas Venemaad uuest „mässust“ päästa. Teine Riigivolikogu oli tal ainult rahva meeleolu tundma õppimiseks — selle paljastuseks, et tal siis oleks kergem tegutseda ja revolutsiooni likvideerida.

2. märtsil kukkus Tauria palee lagi sisse. — Õnneks ei juhtunud see Riigivolikogu istumise ajal. — See on ennustus — saatuse sõrm, — uskusid ka kõige suuremad skeptikud.

Väiksed askeldused.

Väsitav oli see kompromissiline valimiseelne, poollegaalne kihutustöö ning olime õnnelikud, kui võisime tagasi oma „põranda alla“ pugeda, kus oli kodusem, aga vähem rahutöötav. Õhkkond seal all muutus iga päevaga närvilisemaks, ebakindlamaks: tundsimme kaugelt halastamata raudset kätt meie järele välja sirutavat, meid haaravat. Tundsimme, et see saabub paratamata. Askeldasime ja täitsime oma kohust seni, kui see meile veel oli lubatud.

Ning väiksed olid need askeldused väikses Tartu linnas: peeti väikesi koosolekuid revolutsiooni süvendamiseks; lootati keelatud kirjandust laiali, püüti revolutsioonilistmeeleolu alalhoida üliõpilaste ja keskkooli õpilaste seas. Alfonsi salk püüdis oma elu ülespidamiseks mõnd kroonuviina monopoli poe kassat ekproprieerida.

Aga suure Põhja-Liivi organisatsiooni osakonnad? Kas ei avaldanud need energilist tegevust? ei tarvitanud keskkohast jõudusid, toetust ja kirjanduslikku materjaali? Ei, nad askeldasid samuti „väiksel.“ Samuti nagu kiratsedes lähedase lõpu eelaimusel.

Siis kaotasin ise paariks kuuks selge meelemärguse ja mis sündis vaheajal,

jutustati mulle hiljemini meelte selginemisel. Olin haige kaks kuud soetõves.

Juba viis päeva käisin linnas, palavikus, olin tige nende väikeste asjade ajamisel, mis mind sugugi ei rahuldanud, mis rohkem väsitaskid ja tüütasid. Ning kui me sel „põranda all“ olime väsinud ja närvilised, siis valdas meid üks igatsus — saada rahu ja puhkust. Ning puhkust ja rahu võis meile pakkuda ainult vangikoda. Ning me igatsesime siis vangikotta, saada kinni võetud. Aga kui kostis tõesti äge koputus öösi ukse pihta — tõmbus süda kramplikus valuhoos: „Ei, ainult mitte vabadust kaotada!“ Ning kui olime esimesest valuhoost võidu saanud, olime jällegi rahulised paratamattuse tõttu ja puhkasime healmeel sel, kuhu igatsesime — vangikojas.

Ning ka nüüd soetõve palavikus olin väsinud, tüdinenud sest tagaetud elamisest ja igatsesin rahu, kas vangikotta, või lihtsalt surra. Ei lubanud endale oletada, et olin tõsiselt haige. Ses palaviku-seisukorras valdas mind ühel koosolekul (Vene üliõpilased sotsiaaldemokraadid) säärane viha ja sapihoog, millist enne elus polnud tundnud. Sõna võttes kõnelesin sedavõrd otsekoheselt, ütlesin neile asju, mida nad enne polnud kuulnud: siunasin nende loidust, tegevusetust, argust, nimetasin neid vaid sõnategijaiks, kes ainult kekslevad ja hooplevad ilusates kõnedes revolutsiooniga, mida nad pole tegelikult tundnud ja mis ka jääb neile tundmata. — Nad ainult vaikisid mulle vastuseks. Olid

jahmatanud ja imestanud ja lõpuks vabandasad. Tundsid endid süüdlastena. Hiljem seletasid mulle, et säärane minu esindus tulnud neile täiesti ootamata; nad poleks võinud aimata, et ma võivat seda võrd äge ja — tige olla.

See oli ka minu viimane askeldus. Veel oli vaja kirjanduse ladu teise kortrisse toimetada; sest senine ladu varjaja ei vastutanud enam selle puudutamattuse eest—politsei poolt; ähvardas selle koguni samal päeval ise hävitada, kui me ei koristavat seda.

Oma tigeda kõne mõjul üliõpilaste koosolekul leidsin nende kõnetooli revolutsionäärade hulgast inimese, kelle häbitunne oli teisist ergum ja ta lubas ladu oma juure võtta. Ainult tänavale jõudes ei jaksanud ise üsna tõsiselt enam edasi kõndida: vaarusin juba jalgel ja pea käis ringi. — Aga ladu? Mis saab ladust?

Õnneks nägin kaht tütarlast tulevat. Need olid meie organisatiooni noored liikmed — gümnaasiumi õpilased, kes hiljuti minu Pärnu äraoleku ajal olid tegelikult hakanud põrandaaluses organisatsioonis askeldama. Need olid Päiv ja Hammer — mõlemad Aleksandri soosikud, seepärast enamlaste kalduvustega. Ma palusin neid:

— Olge nõnda lahked, minge ja teadustage Aleksandrile, et ma olen haigeks jäänud ja ei jaksa kirjanduse ladu teise kortrisse toimetada. Korraldagu tema ise; sest ladu võib täna sisse kukkuda. Tulge mind siis vaatama; sest minuga on vist midagi tõsisemat juhtunud.

Nimetasin Aleksandri viibimise koha.

Päiv vaatles mind vähe aega tigateda irooniaga ja tähendas siis:

— Mul pole aega minna! —

— Aga teil, sms Hammeril, ehk on aega?

— Mul ei ole ka aega.

— Siis peab ladu sisse kukkuma ning te vastutate selle eest. Ma ei jaksa tõesti enam.

Hõikasin voorimehe ja sõitsin koju, kus uimaselt riietes langesin sängi. Uimaselt keerlesid mõtted tütarlapse Päivi ülesastumise juures:

— See tütarlaps vihkab mind nähtavasti üsna tõsiselt, — kirklikult, halastamata. Huvitav, mispärast? Nõnda võib ainult mõnikord naine teist naist vihata. Ning see teine kahvatu, väiksem, õrnem tütarlaps — Hammer on esimese mõju all — tema südame sõber ja jagab sõbranna viha.

Päiv ise oli sitke, päris Eesti tõugu iseteadev tüse energiline tütarlaps. Äärmuseni fanaatiline, konservatiivne, tunnetes, vaateis- ja usus. Kord andudes ühele ideele, tundele ei lahku säärase naine surmatunnini sellest. Õigemine, see idee, tunne sööb ta enese, kisub ta enese enne-aegu hauda, — nii kirklikult, nii ürgjõuliselt andub ta sellele.

Hiljemini ilmusid seltsimehed mind vaatama. Nad olid siiski minu haigusest teada saanud. Jooksid arsti järele. Arst ilmus soojusmõõtjaga; sest säärast instrumenti minu ärklitoas ei leidunud. Palavik

oli 41,5 tõusnud. Arst oletas soetõbe. Analüüsi järele selgus teisel päeval tõesti, et olin jäänud sellesse taudi. Mind viidi haigemajja. Kuulsin, et Aleksander oli oma soosikutele — Päivile ja Hammerile — erilise noomituse teinud linna komitee koosolekul kõigi seltsimeeste ees ülespidamise pärast minu vastu.

Nüüd olin leidnud ihaldatud rahu ja puhkuse — haigemajas, mitte vangikojas. Olin koguni õnnelik oma uimas, kui kuulsin, et mind tabanud tõsine tõbi.

Hea oleks surra nüüd, kus ma tüdinenud sellest elust, neist väikesist askeldusist.

Esimesed nädalad kõnelesin arstile iga päev surmast ja ei sallinud oma lähemaid sõpru. Keelasin neile ära mind tulla vaatama. Ma vihkasin kõiki neid, kes olid mul senini armsad olnud. Arst naeris sel puhul!

— Te olete väge tige; aga niisugused on kõik soetõve-haiged esimesil nädalail. See läheb mööda. Tervenemisel on teie sõbrad teile veel palju armsamad, kui enne haigeksjäämist.

Ma muidugi ei uskunud. Ihkasin vaid kaduda, hajuda; ei enam midagi kuulda, midagi näha, — ei revolutsioonist, ei seltsimehist ega sõbrust.

Olin häis kätes kliinikus. Peaaegu kõik arstid olid „omad inimesed“, kui mitte just seltsimehed, siis kaastundjad. See oli linna haigemaja, kus ka arstiteadlased üliõpilased olid praktiliselt töötamas. Aga mulle korraldati era-tuba ja üliõpilasi

ei lastud minu juure „katsestama“. Ainult ükskord palus prof. Rostovtsev luba oma üliõpilastele demonstreerida mingisuguseid plekke minu ihul. Ma olin sedavõrd uimane, et ma neid õieti ei näinud ega kuulnud.

Minu otsekohene ravitseja oli keegi noor energiline arst, nime ei mäleta, hiljemini eradotsent Tartu ülikooli juures. Tunnistas end siis enamlaseks. Ta ravitses mind sedavõrd agaralt ja hoolikalt, et oli oma vannidega mind peaaegu teise ilma saatmas. Nõnda kõneldi mulle hiljemini. Aga võib olla päästis just. Kaks nädalat heitlesin surmaga, millest kõneldi ka tervenemisel. Ainult imestasin kriisi ajal, et arst koguni öösi ilmus minu pulsi katsuma. See hoolitsemine liigutas mind ja mul oli hea lamada, haige olla, kõik elu-teravused unustada, oma olemas-olemist ainult läbi udu uimaselt mäletada. Ainult piinasid mind silmade sulgumisel need paljud käed ja jalad, mis tundsin oma ihu küljes. Kui oleks võimalik olnud neist vabaneda — vabaneda enese veidrast „haralisest“ kujust!

Möödus kriis, möödus samuti tige meeoleolu, möödus hajumise ja surma igatsus, ärkas võimsalt elu ihe, ärkas jällegi armastus endiste sõprade vastu, headus kõigi vastu, keda mäletasin, kellega puutusin kokku.

Imelik tütarlaps — see Päiv — noor värske revolutsionäär. Ta oodanud nii väga minu surma, rõõmustanud iga teate üle, mis kinnitanud minu lootuseta seisu-

korda, ning kurvastanud, kui minu surma hädasoht möödunud. Tema viha oli jõuline, tema soov mind näha surnuna — vägev, ning ma jäin siiski elama. Tema oma suure tahtega oleks võinud mind tõesti surma sisendada — tundsin säärast võimu temas.

Olin juba kaks kuud lamanud ses sõbralikus majas, kus mind talitati erilise hoole ja soojusega. Leidsin, et tõesti on palju häid inimesi. Leena Sundelevitsh — Moosese õde ning minu kooliõde, kandis mulle igapäev omakodunkanaleent. Tema mees Dr. Livenovitsh oli tolle haigemaja vanem arst. Ma polnud maha jäetud — need olid minu Tallinna tuttavad — juudid revolutsioonile kaastundjad.

Kahju oli lahkuda sellest rahupaigast, kus olin kaitstud karmist välisilmast. Ent ma võisin juba tasahiljaks oma jalul kõndida — veel paar päeva ning siis tuli häid inimesi tänada ja lahkuda.

Aga seal katkestati minu viimaste päevade rahu ses majas. Ilmus minu tuppa keegi hall härra — sakslane. Näis oma inimene olevat ses majas, kuid ma nägin teda esimest korda. Luges minu haigetahvlilt minu nime, mis ei olnud muidugi Marta Lepp, ning nõudis teateid minu haiguse käigu üle. Ta algas ülekuulamist: Mis ma üleüldse Tartus teinud, kuidas minu enesetunne, millal mina mõtlevat haigemajast lahkuda, mis siis ette võtta, — ja palju sääraseid naljakaid kahtlasi naiivseid küsimusi. Mul oli silmapilk selge, et see härra teadis, kes ma olen,

et ta oli tulnud vaenulikkude mõtetega ja võib olla, ootavad juba all zandarmid ja politseinikud. Haigemajast vangikotta — ühest „rahupaigast“ teise.

Halli härra lahkudes ilmus kohkunud vanem õde minu tuppa:

— Te peate siit silmapilk lahkuma, muidu satute vangi. See härra oli haigemaja juhataja dr. Ström — sakslane — Teie vaenlane. Ta käratas teises toas: kas te ka teate, kes on see Laurini nimeline preili? — see on kardetav revolutsionäär Marta Lepp. Ta viibivat siin veel paar päeva; te vastutate sellest, kui ta enne siit peaks lahkuma.

Sellest juhtumisest teatati silmapilk minu ravitsejale arstile, kes tegi kohe korralduse, et mind saadetakse esialgselt tema korterisse. Vanem õde saatis mind ise. Nõnda ei kulunud õieti poolt tundigi, kui olin haigemajast väljas, kus ukse all veel ei olnud mind zandarmid vastu võtmas. Kohe läkitati Aleksandrile linna teade minu hädaohust ja öömaja tarvidusest.

Olin seekord jälle päästetud. Veel kord vabana tagasi ellu! Ainult mitte nüüd vangikotta, kus elu näis kaunim, kui ei iialgi enne. Kui õues oli vara kevade ja ma olin oma elu tagasi võitnud. — Oi seda õnne! Hea on vangikojas viibida, hea raskesti haige olla, et tunda siis vabanemisel iga pisema närvirakukesega suurt elamise ja vabaduse õnne.

Õhtul ilmusid tõesti politseinikud ja ja zandarmid haigemaija mind vangis-

tama. Dr. Ström saatnud neid. Olnud hirmsas vihas mind mitte ees leides:

— Ta lubas ju veel paar päeva siin viibida. Te lasksite ta põgeneda.

— Talle tuldi järele, ning me ei võinud teda enam pidada, sest ta oli juba jalul.

— See on äraandmine. Võta ta nüüd veel kinni, kus ta on? Nina alt jooksis ära, niisugune plika.

Politseinikud jäid ikkagi haigemaija mind ootama. Nõnda hea õnne peale. Uskusid oma naiivsuses, et ma tulen haigemajasse oma seitsme rubla järele, mis oli jäänud mulle kassast tagasi maksmata. Nõnda ootasid seal terve nädala.

Nüüd polnud ka Tartu mulle enam ilmsüütu üliõpilaste linn, kus võis võrdlemisi vabalt liikuda. Olin juba märgitud, kui ka mitte sajarublalise pearahaga. Minu ärasõit sellest rahulisest linnast oli otsustatud, kus askeldati väiksel. Ainult tuli oodata, kuni möödus nende esimene otsimise tuhin ja hoog: ära oodata, kuni laskub jälle veidi nende püüdmise ind, et võis tähele panemata jaamast rongi loovida. Seni tuli heade inimeste juures varju otsida. Ning jällegi veendusin, et häid inimesi leidis väga palju, kes olid valmis riskeerima mind varjates. Nõnda tundsin oma tervenemise optimismis. Ja oli kahju, et säärane optimism alati ei kestnud.

Viibisin mõned ööd-päevad Martnate perekonnas, kes elas nüüd vaikselt Tartus ilma perekonna türannilise peata — Mihklita. Ilma selle „peata“ näis neil palju

kergem olevat elada ja üleüldse hingata. Puudus keegi, kes muljus nende vaimu oma egoistliku tahtmisega. Nende ilmed olid elavamad, hääled kindlamad, sammud kõvemad, — polnud karta valju sõna, äkilist kärgatust kustki kõrvaltoast.

Viibisin mõned ööd nooremate õdede Katzi'de juures, kes õppisid kursusel Tartus. Kõige noorem õde Fanny oli koguni ilus temperamentlik juudi tüüp, oma põlevate silmadega. Kolm vanemat õde Tallinnas olid 1905 aastal enne oktoobri päevi revolutsioonist väga zestirikkalt huvitatud. Neil kõigil olid õudsed suured ninad ja piibli nimed. Neid oli üleüldse viis õde ja kõik neitsid. Aga see noorem Fanny näis neid teisi õdesid oma iludusega päästvat ja ei ähvardanud neitsiks jääda.

Teadustasin emale Tallinnas oma haigusest ja palusin mulle järele sõita, et aidata mind siit linnast välja. — Emaga sõita — see äratas kõige vähem kahtlust — otsustasin.

Ning kuhujäi mul sõita? Ainult Venemaa pealinna, ei kuhugi mujale. Ikkagi kõige kindlam koht enese varjamiseks. Ning sinna kavatsesin sõita. Enese kahjuks pidin nüüd haiguse sunnil ka ebakonspiratiivist põetud pead kandma, ja välja-naerdud naise „pikad juuksed“ Tartu maha jätma.

Ema ei lasknud kaua oodata. Tartu ilmudes oli kohkunud, hirmunud nagu emad kunagi sääraseil juhtumisel. Nõnda

loovisin siis emaga Tartu jaamast rongi ja kõik õnnestas hästi.

Metsades ja aasadel juba tärkasid esimesed rohulibled. Jälle võida seda kõike näha — oi, milline õnn! Ja vabad inimesed istusid minu ümber, sõitsid ühes minuga. Miks ei rõõmustanud nad sel puhul? Miks nägin ainult ükskõikseid tuimi ja tusaseid nägusid? Inimesed ei oska rõõmustada. See on vist väga raske neile — rõõmus olla, õnnelik vaid oma olemise tundest. Vaesed inimesed! Kuidas neile seda õpetada?

Väike vahejuhtumine rongis segas ja rikkus minu eluõnne illusiooni. Ilmus minu juure keegi mulle täitsa tundmata mees, alustas juttu nagu vana hea tuttav:

— Olele teie aga muutunud ja kõhnaks jäänud ja endiseid juukseid pole teil ka enam. Ning ilus puna põsis on kadunud.

Vaatsin talle võõrastavalt otsa ja vastasin vene keeles, — et ei mõista teda, ei tea, mis tahab minust, millest kõneleb.

Võõras vaikis, jäi nagu kahtlema. Väga võimalik, et ta oli minu sõber ja ei mõtelnud kurja minu vastu. Kuid ma ei võinud teda usaldada — võõrast mees rauteevagunis. Emaga istusin lahus, nõnda, et ta minu keelt ei kuulnud.

Peatasin Tapal sugulaste juures. Kõik jälgede peitmiseks. Need olid lihtsad inimesed — usklikud, vist baptistlased. Nagu lihtsad kehvad inimesed kunagi, usuvad alati, et neile võib revolutsioon elu kergendust tuua. Mina aitasin selles kaasa

ja seepärast ei olnud nad minu vastu vaenulised. Neil oli hulk valgepealisi, sinisilmilisi lapsi; nendega mängisin, nendega kõndisin metsas. See oli kõik, nagu kauge mälestus minevikust — need sinisilmilised lapsed. Pärit teisest rahuliseast ilmast, millest olin loobunud.

Aga see tundmus ei kurvastanud mind, ei tundnud veel igatsust — jääda vaiksesse metsa laste sekka. Olin noor, ning elu ootas mind veel. Seni tundsin vaid rõõmu kevadest ja elust enesest.

Sama õnnelikult libisesin Tapalt edasi Venemaa pealinna.

Minu haiguse ajal ei olnud Põhja-Liivi organisatsioon midagi suurt jõudnud ära teha. Tal jäigi see „suur“ tegemata. Ta oli ainult „suurelt“ mõeldud. Nüüd oli ta juba peaaegu kokku varisemas.

Pärnus olid kinnivõtmised olnud — Amalie Unt oli juba Siberi tagasi saadetud. Tema tabamise puhul seisis Tartu kohalikus saksa lehes teade lisandusega: aga Marta Lepp pole veel tabatud. (Ma lamasin siis Tartu haigemajas). Pärnus olid vangistatud ka töölised ja mõned nooremad tegelased — keskkooli õpilased — Jüri Vilmsi agiteeritud ja organiseeritud. Vist muu seas Laagus, keda saadeti ka välja Siberi administratiivselt, koguni Irtkutski kubermangu. Töölised aga vabastati, kes olid haritlasist kihutajaist lihtsalt väärteele viidud. Nagu see harilikult oli kohtuuri-jate, zandarmide ja kohtunikude arva-mine.

Jüri Vilms ise oli õigel ajal Pärnust lahkunud, andudes küpsuseksami rahulikule ettevalmistusele. Nõnda pääsis ta Siberi teekonnast ja võis segamata Tartu ülikoolis oma hariduse lõpetada.

Ka Valgas oli Põhja- Liivi organisatsioon vapustatud. Friedrich Karlson oma kena abikaasaga põgenes Soome; Raudsepad olid ka Valgast kaugemale redusse läinud. Ei olnud enam keegi julge oma kohal.

Nõnda langesid välja üksteise järele meie perekonna liikmed ja ei olnud enam kellelgi rahu. Karl Rumor (Ast) vangistati koguni Tartu vaksalis. See oli aprilli kuus 1907 aastal.

Endine realkooli õpilane Ott, — meie Tallinna 1905 aasta sügise verine „professor“ kes liikus meil, alati keemiline laboratoorium pommide tegemiseks taskus, oli nüüd Juuru hihelkonna monopoli poe kassat käinud röövimas, viinamüüjat revolvrüst lasknud. Ta vangistati ja mõisteti poomise surma. Ta pääsis siiski surmast. Kõneldi, ta kahetsenud kohtus puhtsüdameliselt oma süütegu, põlvitanud koguni kohtunikkude ees, ningtalle sai palju andeks antud — muudeti surmanuhtlus viieaastaseks vangirooduks kõige õiguste kaotamisega. Nõnda kõneldi.

N. Köstner ja A. Oinas ei teinud kevaldel enam revolutsiooniga tegemist: neil oli vaja keskkool lõpetada, et kõrgemas õpeasutuses sügisel haridust jätkata Venemaa suurlinnades. — Üliõpilastena oleks

võimalik vabamalt anduda „liikumisele“. Nõnda uskusid siis.

Londonis tuli kokku Venemaa sotsiaaldemokraatlik kongress; sest sotsialistid Venemaal elasid veel üsna lootusrikkalt, — uskusid edusse ja võidusse. Enamlased ja vähemlased sõitsid Londoni jällegi ühise partei taktika loomise ideedega. Ei nad loobunud oma ilusast ideest — luua kindel tugev ühine partei, kus mõlemad fraktsioonid võiksid täiesti ühel rinnal töötada. Nende mõistlik tahtmine tunnistas, et „ühenduses on jõud“. Aga kokku tulles — lahkusid veel suuremate vaenlastena — sedavõrd erinesid nad teineteisest oma instinktidega ja temperamendiga. Kompromiss ja ühinemine — ainult kauge revolutsioonieelne illusioon.

Eestlasist võtsid osa kongressist: Alma Ostra, Villem Maasik, kui vähemlased ja Ida Pöder, kui enamlane. Korraga kaks naisesitajat-eestlast. Võis järeldada, et eesti naised on eriliselt arenenud, on varustatud tugevate poliitiliste ja sotsialistlikkude kalduvustega, huvidega ja temperamendiga.

Kodumaal hakkas rahvas toibuma peksust, hakkas loobuma „suurist nõudmisist“ ja suurist lootusist — revolutsiooni pühapäeva unistusist, ilusaist kõnedest ja sõnadest — taandus äripäeva väikeste askelduste juure, — hakkas väikselt organiseerima ja oma kultuuri süvendama, instinktiivselt oma iseseisvust ette val-

mistama. Karskusseltside asemel hakati haridusseltse asutama, mille sihiks oli oma koole avada, kus oleks võimalik emakeelel lastele õpetust anda. Koguni Eestimaa maapäev otsustas eesti õpekeelelist rahvakooliõpetajate seminaari avada. Huvitav, et „Tulevik“ („Teataja“ ja „Sõnumete“ järeltulija) – alati opositsiooni satus, kui oli küsimus eesti õpekeelest. – „Asutataw Eesti õpekeelelega seminaar toob praktiliselt vähe kasu*) meie rahvakoolidele. Mis aga uuest seminaarist vaimu poolest oodata on, siis ei või selle kohta kahte arvamist olla nõnda kaua, kui meie maa omavalitsus oma kokkuseade poolest ei muutu.“

Kardeti saksa tonti ja vene rusika vaimu ei pandud tähele: oldi selle vastu endiselt armuline.

Peeter Pöld oma vastuses „Tulevikule“ pidas nende väited „lugupidamatuseks oma keele vastu, -rahvusliseks jõuetuseks.“

Viljandis kavatseti alguses 1907 aasta suvel laulupidu pidada. „Sõnumed“ pahandas ja nimetas seda kergemeelseks. „Rahva meeleolu on viimse kraadini pinevale tõmmatud – Riigivolikogu ähvardab hädaoht—saada laiali saadetud, paremad rahvapojad nälgivad Siberi taigades, Archangeli tundrites, vaevlevad vangikoja trellide taga.“

„Sõnumetel“ oli suur usk rahva peen-tundelikkusse, vene Riigivolikogu saatuse puhul nii väga helluda. Ning ei või

*) Minu harvendus.

ka öelda, et me seal Siberi taigades ja Archangeli tundrites nii väga oleksime nälginud ja trellide taga „vaevelnud“ siis 1907 aasta suvel. Laulupiduliste südame-tunnistust ei oleks tarvitsenud kõik need „õudsused“ sugugi heidutada.

Samuti töölised hoidusid seni oma juhtide mõjul demonstratsioonest, punaseist lippudest, „suurist väljaastumisist“, organiseeriti legaalseid ametiühisusi tulevaste suurte väljaastumiste ettevalmistuseks – organiseeriti endid majanduseliselt.

Need olid kainenemise tundemärgid, loobumine optimistlikust romantikast, reaalne arusaamine sellest: kui vene ise-valitsusele anda kindel otsustav hoop, vaja endal olla hästi varustatud kindlate majandusliste organisatsioonidega, ette valmistatud ka kultuuriliselt kirja ja teadmiste näol.

Enesearenemine, enesetäiendamine, organiseerimine.

Puhastamise algusel.

Nõnda pääsin õnnelikult Peterburi — Venemaa pealinna tsaari lähedusse — varju; sest kõige kergemini oli end peita suurlinnas kõige valjema valvuse kesk-kohas, eriti kui polnud kavatsust revolutsioonilist tegevust jätkata.

Mul seda kavatsust siis 1907 aasta kevadel ei olnud. Olin veel haiguse tagajärjel nõrk ja ka seal Peterburis askeldati ainult väikselt. Ei olnud õieti midagi teha. Kõik see vene rahvas ei osanud ka ise midagi seal teha. Olid jõudnud kriisini: oli vaja tegevust muuta, loobuda esialgselt „suurest revolutsioonist“ ja alata ettevalmistustega. Olid ootvel; sest oli kindlasti tunda Stolõipini likvideerivat kätt.

Riigivolikogu püsis veel, aga kui kauaks! Laialisaatmise möödapääsemattust tundsid kõik. Riigivolikogu sotsiaaldemokraatlikufraktsiooni liikmed, kasutades oma legaalset seisukorda, püüdsid veel nii palju teha kui võimalik. See oli istumine plahvatava dünamiidi otsas: kui ei plahvata täna, siis plahvatab homme. Ning homme plahvatab kindlasti, selles olid kõik veendunud, aga ära hoida — polnud jõudu; sest arenev reaktsioon oli juba kõiki haaranud. Ei olnud enam usku amnestiasse, ei tööliste

diktatuurisse, ei muusse ilusasse võidusse. Leidus ju üksikuid fanaatikusi, hulle uskujaid, aga neil üksi polnud jõudu oma fanatismi massile sisendada.

Pessimistid ja reaalselt mõtlejad istusid oma pakitud kraami kõrval, et häda korral otse üle piiri Soome pageda — esimesse ulualusse kriitilisel momendil, kus võis veel vähe seistada ja Peterburi peale tagasi vaadata, veidi oodata, mis seal edasi sünnib.

Ei olnud tarvis kaua oodata — 5. mail oli Riigivolikogu sots-dem. fraktsiooni — Läti saadiku Osoli korteris läbiotsimine.

Saadud materjaalide põhjal süüdistati tervet sotsiaal-demokraatlikku fraktsiooni riigivalitsuse vastalises kihutustöös ja kõik liikmed olid vastutusele võetud. Stolõipin nõudis Riigivolikogult terve sots-dem fraktsiooni väljaheitmist. Kadetid esinesid ettepanekuga, anda süüdistus asi Riigivolikogu poolt selleks valitud komisjoni, formuleerides järgmiselt: võib ainult üksikuid süüdistada agitatsioonis, mitte tervet parlamendi fraktsiooni. Ettepanek läks läbi. Selle otsuse tagajärjel saadeti teine Riigivolikogu laiali. See sündis 3. juunil 1907 a.

Laialisaatmise manifestis muu seas öeldi: Viimati sündis tegu, mis ajaloo kirjades kuulumata. Kohtuvõimu poolt saadi Riigivolikogu terve osa vandeühisuse jälgile, mis riigi ja riigivõimu vastu oli sihitud. Kui aga Meie valitsus 55 selles kuriteos süüdistatava volikogu liikme ajutist väljaheitmist kuni kohtu lõpuni ja nende vahi alla panemist nõudis, kelle süü kõige enam

selgeks tehtud, siis ei täitnud Riigivolikogu mitte ajaviitmata seda nõudmist“ . . .

Uus volikogu pidi kokku tulema 1. nov. 1907 a. valimise seaduse muutmisega. „Riigivolikogu“ peab vaimu poolest Vene olema. Neis riigi piirimaades aga, kus rahvas veel mitte küllalt kaugele kodanliselt pole edenenud, tuleb valimine Riigivolikogusse ajutiselt seisma jätta.

Uues valimisseaduses Balti riigi kubermangudele pidid saksa suurmaapidajad eesti ja läti talurahvale, linnaelanikkudele ja töölistele asemikke valima.

Vene valitsus tunnistas Balti mail ainult sakslasi — mõisnikke „kodanliselt küllalt edenenud“ kihiks, kelle eestkostmise alla võis usaldada neid „arenemata“ piirimaa rahvaid

Sõideti nüüd peaaegu paaniliselt üle piiri Soome „suvitama“ Kõik suvituskohad sealpool piiri — Ollila, Kellomäki, Kuokkala, Terijoki, Raivola, Mustamägi, Uusikirkko — olid seda veidrat musta tõugu pikajuukselist Vene sarges pool-lohakalt „logelevat rahvast“ täis.

Läbiotsimise tagajärjed Osoli kortris ei töotanud mingi head kõigile põrandalusile revolutsionäärele. Stolõipin ei oodanud enam, sest „asi oli selge.“ Puhastamine võeti tõsiselt käsile.

Ma asusin ühes teistega ka Soome „suvitama.“ Asusin Raivolasse, missugune koht näis mulle teistega võrreldes rahulisem — selle „rändava rahva“ poolest. Sest eriti rahutu koht oli Kuokkala. Seal vist ei olnudki teisi suvitajaid, kui ainult

„meie rahvas.“ Aga ega nad seepärast paigal püsinud. Nad rändasid samuti nagu Siberiski ühest suvituskohast teise — oli samuti üks alaline sõelumine. Oldi närvilised, kavatseti, vaieldi ägedalt parteiliselt ja fraktsiooniliselt ning flirditi.

See viimane nähtus — flirt — avaldus eriti Soome suvitusel, kus hakkas juba kõikuma idealism, usk, lootus ja „tõsine töö“ kaugemale nihkuma. Eelmisel suvel Siberis ei olnud seda veel tüübilisel kujul tunda, nagu „suvitajate“ vahel — avaldus rohkem lihtsamas — seltsimehelikus, sõpruse vahekorras. Siberis kestis veel ideaalne romantiline meeleolu — pörandaalne meeleolu — ning Siberi looduse ümbrus ja eralduvus kultuurilma, vägi-valdselt eemale paisatud oma kodukohtadest — see ei lubanud labastuda tühise flirdini vahekordades teise sooga.

See sõelumine, närvitsemine Soomes suvel 1907 tundus sissejuhatuseks väljamaa emigrantide elule, kus arenesid nähtused: rahapuudus, paremate aegade ootamine, ühest seltsimehe korterist teise logelemine, võõrdumine korrapärasest tööst ja tegevusest; mälestuste mäletsemine täis-suitsetatud tubades; närvilised, tigedad partei ja taktika vaidlused, väikeste asjade urgitsemine, intriigid, keelepeksud.

Aga tol suvel Soomes oli põhja lahe õhk siiski veel karge ja karsk. Inimesil oli sageli veel energiat ja usku vähemalt sõnus ja kavatsusis. Ning kõik ei kavatsenud väljamaale põgeneda. Põgenesid need, keda Venemaal ootasid rasked karistused.

Sagedamaks kõneaineks noil „suvitajail“ oli Venemaa revolutsioonisaatus. Olid pessimistid ja optimistid uue revolutsiooni kordumise küsimuses. Kõik olid siiski ühel arvamisel ses punktis, et otsekohe seda pole võimalik uuesti korraldada:— Massiline meeleolu on juba langenud, ning juhtidelgi pole enam endist usku ega vaimustust. Ollakse väsinud, ollakse juba kriitiline, on jõutud jõudude vahekorra ümberhindamiseni. Ollakse veendunud Stolõipini osavusest—osata revolutsiooni kindla käega likvideerida. Valitsuse võim tundub sel momendil tugevamana kui revolutsiooniline jõud. — Optimistid oletasid revolutsiooni kordumist viie aasta pärast; pessimistid — kümne aasta pärast. Äärmised fanaatilised revolutsionäärid! uskusid aga seda kohe sügise kolmanda Riigivolikogu valimisel võida teostada; sest see uus valimisseadus suutvat sedavõrd rahvast ärritada, et ta pidavat hakkama mässama. Nende hüüdsõna oli: mida halvem, seda parem. (Need pessimistid, kes kuulutasid kümne aasta pärast uut revolutsiooni, olid, nähtavasti, kõige paremad „selgeltnägijad“ tol 1907 aasta suvel.)

Ja siis otsiti 1905 aasta revolutsiooni kaotuse põhjusi. See oli teiseks ägedaks vaidlusaineks Soome suvituskohis. Otsiti vigu, otsiti süüdlasi. Enamlase temperamendiga ägedad revolutsionäärid terroristid leidsid, et peapõhjus seisis rewolutsionääride juhtide humaansuses ja verekaratuses:— Ei või revolutsiooni võidust juttu olla, kui tsaar veel püsib troonil. On vaja

enne sealt ülevalt kõiki lihtsalt hävitada, kindla käega verist aadrit lasta ja eest koristada, et reaktsioonile teed sulguda.— Sentimentalism pole kohane revolutsiooni ajal. Vastased ajalooliselt mõtlejad — „mõistlikumad“ hoiatasid Prantsuse revolutsiooni kordumisest, väitasid, et revolutsiooni kordaminek oleneb massi kultuurilisest tasapinnast, selle organiseeruvusest:— Venemaa mass on harimata, anarhiline, seda peab enne harima, et ta saaks küpseks revolutsiooni teostamiseks. Meie kohus on praegu kohe alata energiliselt seda kultuurilist, massi-arendavat organiseerimise tööd. Me peame pöranda alt välja tõusma ja legaalselt teiste abinõudega hakkama uut revolutsiooni ette valmistama.

See legaalne vähemlaste töö ei meeldinud sugugi enamlaste-terroristide temperamendile! Mis veetlevus võis veel olla revolutsioonilisel tegevusel, kui kadus võimalus salaseltsina üksikuid ja üleüldisi plahvatusi ette valmistada?

Nõnda lähenes sügis tollele Soome suvitamisele. Stolõipin polnud veel kätt üle Soome piiri sirutanud, et ka sealt „neid“ kõiki kinni püüda ja kahjutuks teha. Ta teadis, et nad isegi ei tule enam tagasi töö juure. Kui tulevad, siis on aega küllalt neid koha peal kahjutuks teha.

Ühed—suuremad ja tähtsamad revolutsionäärid — endised emigrandid, keskkomiteede liikmed ja igasugused vastutavad organiseerijad ja Peterburi linna ko-

miteede liikmed valgusid üle piiri väljamaale. Ka mitmed teised kardetavad terroristid ja „verised revolutsionäärid“ sõitsid väljamaale uusi plahvatusi ette valmistama; sõitsid sinna endid täiendama uue revolutsiooni jaoks, paremate teadmistega varustama ja õppima; sõitsid oma „kallihinnalist“ isikut päästma, seda tuleva revolutsiooni jaoks alale hoidma; sõitsid lihtsalt ootama paremaid aegu.

Teised käänasid tagasi Venemaale „legaalsele tööle“ massi arendama, ette valmistama legaalselt organiseerima; sõitsid lihtsalt õppima, ülikoolides oma tööd jätkama, oma enese isikut arendama nooruse rumalusi parandama, et tulevikus mitte vanu vigu korrata. Kui puhkeb uus revolutsioon!

Nõnda lahkusid Venemaa revolutsionäärid Soome suvituspaikest — oma viimastest koosviibimise kohast, tehes lõpuarveid 1905 aasta revolutsiooniga, alates meie parema revolutsiooni ettevalmistusega.

Igaüks ise sihis, ise paigas, ise programmiga.

„Vaikselt ja sujuvalt kiigub.“

Vaikselt ja tasaselt hiilisid Soomest tagasi need, kes kavatsesid legaalselt massi juures kultuurilist tööd teha, kes kavatsesid ise veel õppida, oma haridust täiendada ja lõpetada. Rahuliku töö ja õppimise meeleolu valdas kõiki, olles väsinud kahe kolme ja rohkem aastate rüselemisest. (Kõige nooremad revolutsionäärid ilmusid alles 1905 aasta oktoobris; vanemad olid juba enne oktoobrit mitu aastat „põrandaall“ riigialust uuristanud).

Sõitsin ka tagasi Peterburi, et seal haridust jätkata. Astusin koguni Marta Lepp'a nime all kursustele. Siis ei nõutud ustavuse tunnistust, kuna korteris olin võõra passi järele sisse kirjutatud. Kortteris oli minu nimi Marie Laurin, seesamamis Tartuski. Olin tänulik sellele noorele prouale, kes astudes abiellu minu tuttava eestlase üliõpilasega oli oma abiellu õnne esimesel aastal nii helde oma neitsipõlve „igavest“ passi mulle andatarvitada, kuhu pastor jätnud abielluastumise märkuse tegemata. Säärane pass olimeile muidugi kõige kindlam. Aga kui ma viimaks siiski aasta hiljem sellega kukkusin vangi, oli noor proua ja tema sugulased mulle väga kurjad; sest prouat kutsuti sel puhul seletust andma. Ma ise tähen-

dasin siis küll ülekuulavale žandarmile, et ma selle varastanud.

Üürisin endale väikse üliõpilas toa. Minu kõrval suuremas toas asusid paar Tehnoloogia instituudi üliõpilast, kes mängisid iga õhtu, sageli ka hommikul mandoliinel ja gittarrel viisi „Lõbusast lehest“ — „Vaikselt ja sujuvalt kiigub.“ Need ei olnud esimese kursuse üliõpilased — olid juba revolutsiooni streigid ja miitingud kaasa teinud. Mineval aastal nad mängisid veel: „Ägab ja raskesti oigab, — õnnetu rahvas meie maal.“ Need paar üliõpilast minu kõrval toas sümboliseerisid tolle 1907 a. talve üliõpilaskonna meeoleu tema enamuses: „Vaikselt ja sujuvalt kiigub.“ Iga õhtu kursusilt koju tulles tuletas see tüütuseni korduv viis naabertoast jälle uuesti meele seda muutunud meeoleu.

Keegi ei käinud enam miitingul, ega vehelnud seal ekspansiivselt ja väga revolutsiooniliselt, ei saatnud eksalteeritud, massihüpnotiseerivaid ja õhutavaid hüüdsõnu lendu. Kas oli juba kustunud „vägev leek“ rinnas, kas kuivanud „tulised kõneojad“?

Tehnoloogia Instituudi söögisaali oli võõrastele sisseminek keelatud. Ei loovinud seal enam mustatõugu põlevate silmadega pöetudpäilised suitsetajad naised ega pikajuukselised mehed. Vaikselt, tasaselt sõid seal korralikus mundris instituudi üliõpilased oma lõunad ja mängisid vahel söögi järel malet ümisedes: „Vaikselt ja sujuvalt kiigub.“

Ei veedelnud neid enam revolutsiooniline pörandaalune romantiline elu. Ei

lamanud enam üliõpilaste tubades laudadel: Karl Marks, Engels, Kautski, Bebel, Plehanov, Lenin, Maslov, ehk sotsiaalrevolutsionääride — Mihailovski, Tšernõi-Sevski, Viktor Tšhernov, Hertsen.

Nende raamatute asemel lamesid nüüd Forelli „Suguküsimus;“ Otto Veiningeri „Sugu ja karakter“ ning Artsõibaševi „Sanin.“ Sotsialismi, klassivõitluse ja vene talupoja päästmise teooriaid asendasid nüüd hingelised küsimused — eriti suguküsimused. Nagu raske paisu alt sööstis välja need küsimused ja valdasid meeli.

Revolutsioonigaegsed ideaalsed vabad abielud katkesid ehk muutusid seaduslikeks laulatatud abieludeks. Nende iga oli olnud sama üürike ja loitev, kui revolutsiooni tõus ise — oli jõutud pettumuseni — langemuseni. Sugu ja abielu küsimused olid määratud ümberhindamisele, nagu kõik teised revolutsioonis puuduvad küsimused. Ning eriliselt intensiivselt nõudis suguküsimus lahendamist.

Artsõibašev lahendas selle küsimuse oma „Saniniga“, mis sai tol talvel kõige loetavamaks raamatuks revolutsiooniliste üliõpilaste seas. „Sanin“ oli protest suguvahelelisele idealismile, naise ja mehe vahelisele seltsimehelikkusele ja sõprusele, protest sentimentaalsele armastusele; Positiivne, eluline on ainult toores ürgjõuline suguiha. Sanin võib ainult oma isase jõuga, mis teeb tema „kangelaseks.“ Ta vägistab iga naise, kes puutub ette. Ei ole kõnelemist armastusest, sõprusest, ühiseist ideaaldest; sest valitseb ainult üks avaldus: „Matahansind!“

Ning varsi võis ka üliõpilaskonnas neid Sanini jälgendajaid tabada: naise juuresolekul poseeriv väljakutsuv toores asend, tsüüniline pilk, riivates, hinnates naist sugu seisukohalt, mõõtes teda pea-laest jala tallani, millele järgnes siis nilbe märkus ehk koguni pealetükkiv menetlus.

„Sanin“ muutus mooditüübiks. Selle tüübi omandasid need, kes alati kergesti ja õhinal anduvad iga moodi voolule. 1905 aasta oktoobri päevil, õigemini novembri päevil, kui revolutsioon oli juba moodiks saanud — jooksid ühes teistega punase lipu all, kõnelesid sotsialismi kõrgeist ideist ja väliselt omandasid endale revolutsioonääri tüübi — olid „kõrgeaatelised, ilusahingelised“, naise vastu seltsimehelikud — hoidudes toorest pealetükkivusest ja nilbe flirdilisist märkusist. Nüüd aga andusid oheldamata oma instinktidele ja kalduvusile.

Kaudselt mõjusid „Sanini“ ja Veiningeri „moodsad vaated“ kõigile, ka neile, kes moodi suhtes olid iseseisvamad. Vähemalt tundsid huvitust ja erutust nende küsimuste vastu.

Muu seas olgu tähendatud, et Artsõibašev oli oma Sanini kirjutanud juba 1905 aastal, aga leidis soodsama aja selle vastuvõtmiseks 1907/08 aasta talvel.

Kas ei ole meie A. H. Tammsaare üliõpilasnoveleid pärit seitsmest ajajärgust, kus õppiva noorsoo huvid olid sotsiaalseist probleemest pöördunud erootilisile küsimusile. Tammsaare Eesti üliõpilased teoretiseerivad rohkem ja avalduvad vähem toorelt. Aga ka novellis

„Üle piiri“ kõneleb armastaja mees oma tütarlapsele! „Ma tahan sind.“

Nüüd viieteist aasta pärast on Alma Ostra oma „Ainos“ kujutanud sama aja-järgu meeleolu, olles ajaloodokumendina, täiendusena Tammsaare novellidele.

„Vaikselt ja sujuvalt kiigub,“ kostsid mandoliini helid kõrvaltoast. Stolõipin oli saanud elu endisse rööpasse juhtida. Kas täiesti endisse? Ei olnud siiski midagi võimalik endiseks muuta. Tsarismi endisse psühholoogiasse oli mõre tekkinud, seda polnud enam võimalik kittida. Ei olnud enam võimalik trükisõna vabadust täiesti revolutsiooni-eelsetesse piiridesse suruda, ei olnud võimalik tööliste legaalsel liikumist ning seltskonna kultuurilist organiseerimist, ka üliõpilaste seltside loomist seisma panna.

Iseteadvamate, arenenud tööliste seas oli ärganud elav huvi enesearendamise ja teadmiste järele. Tekkis palju õhtu-kursusi töölistele, kus peeti ettelugemisi kõigis aineis, tekkisid igasugused hariduse- ja kultuurseeltsid; organiseeriti tööliste teatrid — rahvamajad, kus head näitlejad — keiserlikkudest teatritestki — arendasid „rahva“ kunsti maitset. Energiliselt asutati ametiühisusi, mille ülesandeks oli samuti tol ajal peaasjalikult kultuuriline — enesearendamine ja täiendamine. Poliitiline võitlus oleks viinud nende lõpetamisele, ning majanduslik võitlus ei olnud vähem häda-ohklik. Kõige lubatavam oli kultuuriline organiseerimis-töö, mis rahuldab ka massi siis

kõige enam. Olid samuti väsinud alalisist strekidest ja pingutusist.

Samm-sammult, tasa ja targu arenes 1905 aasta oktoobri liikumise likvideerimine: Teise Riigivolikogu sotsiaal-demokraatlik fraktsioon istus eeluurimise vangikojas ja ootas oma saatust. Meie – Eestimaa saadik — Mart Murten oli aga vaba ning muidugi väga õnnelik sel puhul.

– „Ei tea, kuidas see juhtus, et ma oma õnneks tol õhtul ei olnud Osoli korteris. Kuramuse pärast oleksin nüüd ka istunud.“

Kõneles sedapikka, maamehe viisi meie sotsiaaldemokraat Murten, kel oli võimalik nüüd jälle oma isiklikku ärilist elu korraldada, oma kontorit avada ja veskikividega kaubelda.

Tartus oli ka kõik puhastatud. Alfonsi võitlussalk oli tervelt kinni võetud, ka teised selle salka mittekuuluvad suuremad ja vähemad revolutsioonis kaastegevad. 15 oktoobril saadeti Tartust Riia kesk vangikotta eeluurimiseks: Alfons, tema mõrvoja Glasovskaja, noor kooliõpetaja Peerand, Joh. Lehmann, Rudolf Nieländer, Ferdinand Kull, Karl Rumor, Helene Obst. Neid kõiki ähvardati kõmulise suurjoonelise protsessiga—Põhja-Liivi organisatsiooniga, kel olid tarvitada lõhkeained, sõjariistad, kes korraldas röövimisi (ekspropriatsioone) ja tapmisi.

Aleksander Keskülat peeti selle organisatsiooni juhiks ja „diktaatoriks.“ Ta ise olevat üle piiri väljamaale põgenenud. (Tegelikult oli ta kinnivõtmise ajal veel

Moskvas liikumas). Niisugused olid ametlikud andmed ja teisile kaasprotsesslastele etteloetud süüdistused. Ka minu nimi ja minu tegevusest oli neil teada Alfonsi antud tunnistuste järele, keda peeti nüüd äraandjaks.

Uued tundmata nimed selle protsessi tegelasist olid Peerand ja Helene Obst. Viimane sõitnud Moskvast vanemate juure külla Tartu lähedale, aga astunud ise ühendusse Tartu Alfonsi võitlussalgaga, olles anarhistina juba Moskvas tegev. Tema juurest leiti revolvrite ladu. Teda kirjeldati mulle huvitava, omapärase, ilusa, energilise tütarlapsena.

Ei olnud kerged nende süüdistused: valitseva riigikorra kukutamine vägivaldsete abinõudega — sõjariistadega, röövimiste ja tapmistega — 101 ja 102 §, mis karistas sunnitööga, surmaga; kõige kergemal juhtumisel Siberi asumaaga kõige õiguste kaotamisega.

Need teated meid Peterburis nii hirmsasti ei põrutanud ega kohutanud. Olime juba harjunud nende hulgaliste kinnivõtmistega, suurte kõmuliste protsessidega, suurearvuliste surmaotsustega, nagu 117 otsust üksi septembri kuul. Stolõipini poliitika oli kõiki kohutavaid numbreid ajalehis avaldada. Ta teadis, et reaktsioon oli inimeste närvesse tunginud: polnud enam karta ärevust ega ärritust, vaid ümberpöördult, — need teated võisid vaid meelterahustusele kaasa mõjuda — hoiatada ja peletada kardetavast tegevusest.

Me lugesime neid kuivi numbreid tõesti rahuliselt ilma suurema ärevuseta. Mõnel

närvilisel hellal, vastuvõtlikul hetkel tund-
sime tarvidust enese piitsutamise järele:
endale ette heita tuimust, kalkust, loidust
— jääda rahuliseks kõiki neid koledusi
lugedes:

Reaktsioon on samuti ka meie när-
vesse tunginud. Kuidas on see juhtunud?
Millal on see alganud! Enne oktoobri päevi
1905 a. võis teade surmaotsusest väljamaal
väljaantud põrandaaluse lehe kaudu meis
säärast ärevust sünnitada, et olime valmis
minema ja kätte maksma. Aga nüüd loeme
surmaotsusi, nii öelda, äripäise tegevuse
ja jutu vahel, laseme endid uinutada kõr-
valtoa gitarri helidest: „Vaiksel ja suju-
valt kiigub.“

Ühel külmniiskel hilissügise päeval
ilmus äkisti Alma Ostra minu tuppa. Ta
oli Londoni kongressilt tagasi jõudnud.
Ei olnud tal ka isu jääda väljamaa emi-
grantide sekka „logelema.“ Peterburis
võis ikkagi midagi ära teha, vähemalt ise
õppida ja ka midagi teenida oma ülespida-
miseks, mis juba väljamaal oli peaaegu
võimatu. Eriti meie revolutsionäärele, kel
peale revolutsiooni polnud seni teist kut-
set valitud. Venemaal — vähem kultuurili-
sel maal olid nõudmised väiksemad ja võis
mõne võõra keelega ikkagi midagi leida.

Ta asus minu pisikesse üliõpilastuppa
ja me jagasime kõik teineteisega, mis meil
oli, koguni riideid. Olime ses suhtes vähe-
malt veel idealistid.

Meil tuli õige napilt elada; sest mul
oli kindel kuuraha kodunt saadetud — 15

rubla kuus, aga sellest tuli 12 rubla korteriks kulutada; A. Ostrat polnud mingi kindlat sissetulekut. Aga see tegi meile kõige vähem muret, olime harjunud loobuma kõigest, mis mujal seltskonnas mängis suurt osa, oli suurte murede põhjuseks. Me leppisime väga hästi kahe peale kokku ühe portsjoni lõunaga üliõpilaste söökimajas; ei olnud näljased ega kurvad sel puhul, ja soolaga riputatud kuiv leib tee kõrval õhtul maitses üsna hea. Kui ainult niipalju raha jätkus, et oli võimalik leiba osta.

Meie huvid ja kõneained siiski selle leiva ümber ei keerelnud. Meid huvitasid kõik teised — „vaimlised ja psühholoogilised küsimused“ ja ained, mida õppisime. A. Ostrat hakkas end küpsuse eksami vastu valmistama, aga selle kõrval tuli meil teenistust otsida. Saadi mõned tunnid ja vahel ka juhuslikku tööd, ning meil oli võimalik koguni lõpuks oma pisikese toa suurema vastu vahetada.

Meie endisest revolutsioonilisest perekonnast elasid ja õppisid veel mõned teised ka Peterburis. Meid köitsid ühised mälestused ja ühine ideaalne tegevus — juba minevikus. Nõnda moodustasime ka nüüd mingisuguse pere, mis kergendas palju ka meie ainelist seisukorda. Olime seltsimehed ja me juba üksteist maha ei jätanud.

Aleksander Oinas (Faust) oli nüüd noor üliõpilane Peterburi politehnikumis, püüdis ka selle järele väga soliidne olla. Ta kuulus samuti meie perekonda. Ta ilmus sageli meile, ehk tal küll alati „vähe

aega“ oli; sest ta tahtis palju õppida ja targaks saada. Me kõnelesime siis rohkem kunstist ja kirjandusest, muist „psühholoogilisist küsimusist“; vähem sotsialismist, sots.-dem. partei programmist ja taktikast. Ka tuletasime meele läinud aastate tegevust, siiski rohkem aga isiklikke läbielamisi.

August Rei oli ülikoolis, jatkas õigusteaduse õppimist, mida ta alanud juba 1904 aastal ja tuli revolutsiooni tegevusel katkestada. Oma esimese revolutsioonilise ristimise sai A. Rei just 1904 aasta nov. kuu demonstratsioonil Nevski peal, Kaasani kiriku platsil. Ta sattus koguni politseijaoskonda, aga põgenes sealt. Olin siis seda kuuldes väga huvitatud sellest vahvast esimese kursuse noorest üliõpilasest August Reist.

Kui „seltsimees“ oli August Rei haruldaselt kodune ja omane. Nagu oma parem sõber — vend. Ta oli osavõtlik teise kurbuse ja häda vastu, aitas, toimetas ja hoolitses. Oli vaba igasugusest väiklasest egoismist. Ei olnud meist keegi üksi ega „mahajäetud“, kui viibis A. Rei (Kusti) meie lähedal.

Tema sõber Jüri (O. Sternbek) oli Tallinnas kinni võetud ja tagasi Siberi saadetud. Nüüd kirjutas ta sealt pikki tihedalt tipitud kirju oma sõbrale — terved ajalehe joonealused — peaasjalikult pessimistlikud täis mõrudust enese ja oma ümbruse elust, parteist ja seltsimehist, ehk arvustades sapiselt mõnd partei-kirjanduslikku broshüüri või kellegi väiteid. Need kirjad loeti

meile harilikult tervelt ette. Nõnda olime temaga tema mõtete kaudu alati kontaktis.

Ka liitusid meie perekonda siis Peterburis — Karl Luts, Jaan Anvelt. Nendega meil polnud küll ühiseid mälestusi kodumaa revolutsioonist, aga nad olid „seltsimehed“ — sotsiaaldemokraadid. Eriti omaseks muutus K. Luts oma südamliku otsekohese olekuga. Ainult J. Anveldti vastu oli raskem juba seda „omast tunnet“ saavutada. Ta silmis ning suu ümber liikus alati mingisugune irooniline ilme. See segas. Nagu olid kohustatud temaga ainult kõnelema partei asjust. Ei olnud temas tunda „seltsimeest — inimest“, milleks olime just tol talvel muutunud üksteise vastu. Tema isik või hing jäi meile võõraks ja külmaks, kuna teistega olime nüüd just saavutanud oma vahekordades sõbraliku isikliku soojustunde, mida revolutsiooni närvilise tegevuse ajal polnud võimalik väljendada.

Meie perekonna seas puudus igatahes täiesti „moodne Sanini vool“. Me olime säilinud suguvahelise lihtsa sõbraliku erootilisest flirdist vaba vahekorra. Me olime peaasjalikult üksteise vastu — sõbrad — seltsimehed. Kui tekkiski kellegi vahel intiimsem sõprus, siis igatahes mitte sel labasel „ma tahan sind“ kujul. Meil oli veel idealismi „sentimentaalsust“ ja elas hinges veel mõiste „armastus.“ Me oskasime oma vahel sõbrad olla flirdi asemel.

Need isiklikud sõpruse vahekorrad, vabad väiklasest egoismist, intriigist, keelepeksudest on jäänud püsima ilusama,

mälestusena — 1905 aasta romantika järel-
lainena.

Nõnda elasime vaikselt isikliku sõp-
ruse elu; õppisime ja valmistasime eksa-
mite vastu. Välispoliitika meid palju enam
ei riivanud, kui olime otsustanud puhata.
Me leidsime üleliigse energia kulutuse
olevat, siis tegelikult veel liikumisest osa
võtta. — Enese arendamine — on samuti
töö selle „liikumise“ kasuks.

Esimesel novembril tuli kolmas Riigi-
volikogu kokku, see tõsine vene Riigivoli-
kogu. See sündmus läks vaikselt mööda,
nagu poleks midagi iseäralikku juhtunud.
Meie kodumaa esitajad „meie eestkostjad“
— olid parun Schilling, Otto Beneke, pa-
run Rosen, parun Meyendorff, Oskar Brack-
mann ja kaks talurahva esitajat, keda pa-
runid arvasid kõlbulisiks esitajaiks — Alek-
sander Terras ja Martin Schulzenberg.
Parun Meyendorff valiti abiesimeheks.
Ta meeldis oktoobristidele, ainult ühes
punktis ei meeldinud ta neile: ta ei tun-
nistanud piirimaade venestamist. Siiski
olid 14 sotsiaal- demokraati sinna pääse-
nud, need olid tööliste esitajad raioonest,
kus neil oli õigus valida.

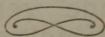
12. detsembril likvideeriti ka esimese
Riigivolikogu revolutsiooniline samm —
Viiburi üleskutse, mille allakirjutajad mõis-
teti kolmeks kuuks kindluse vangi. — 168
meest. Meie Jaan Tõnnisongi nende
seas. Teda saadeti suure auga vangikotta.

Nõnda, ikka vaiksemaks ja väikse-
maks jäid 1905 aasta lained!

SISU:

Lhk.

1. Suvitamine Siberis	5
2. Põgenemine	19
3. Uus töötuhin	40
4. Põhja-Liivi organisatsioon	51
5. Pärnus hilissügisel	67
6. Teine Riigivolikogu	80
7. Väiksed askeldused	93
8. „Puhastamise“ algusel	109
9. „Vaikselt ja sujuvalt kiigub“	116

www.books2ebooks.eu